

TORPA

i Jönköping

Kulturhistorisk utredning av en stadsdel
med bebyggelse från 20- 30- och 40-talen

Text och disposition: Agneta Åsgrim-Berlin
Foto: Agneta Åsgrim-Berlin, om ej annat anges
Utskrift, kartor och layout: Anita Carlson, Stadsarkitektkontoret Jönköping

Omslag: Erik Dahlbergsgatan mot väster med Torpa församlingshem i
fonden

ISSN: 0349-7887-16

INNEHÅLL

Förord	Sid 3
Stadsdelen Torpa	" 5
Området före år 1900	" 6
Sundius stadsplan 1877	" 8
1900-talets första årtionden	" 9
Idas skola	" 9
Ny stadsplan	" 10
1910-talets bebyggelseutveckling	" 12
1920- " - " -	" 13
Bebyggelsens utformning 1910-30	" 14-19
Funktionalismens epok	" 20-24
Nya stadsplaner	" 20
1930- och 40-talens bebyggelseutveckling	" 22
Bebyggelsens utformning under 1930- och 40-talen	" 24
Kulturhistoriska och stadsbildsmässiga värden på Torpa	" 26-30
Miljöer av kulturhistoriskt värde	" 27
Enstaka byggnader av kulturhistoriskt värde	" 30
Riktlinjer vid ombyggnad	" 31-36
Några arkitekturtermer	" 37
Källor och litteratur	" 38
Kartor	
Fasader	
Område 1	
Område 2	
Område 3-4	
Byggnadsår	

FÖRORD

Stadsdelen Torpa utgör ett av Jönköpings mest tidstypiska och välbevarade bebyggelseområden från 1900-talet

Under 1982 och 1983 utarbetade kommunen, med stöd av Byggforskningsrådet, ett *Förnyelseprogram för Torpa*. I detta sammanhang fick Jönköpings läns museum uppdraget att utföra en särskild kulturhistorisk utredning om stadsdelens framväxt och bebyggelse.

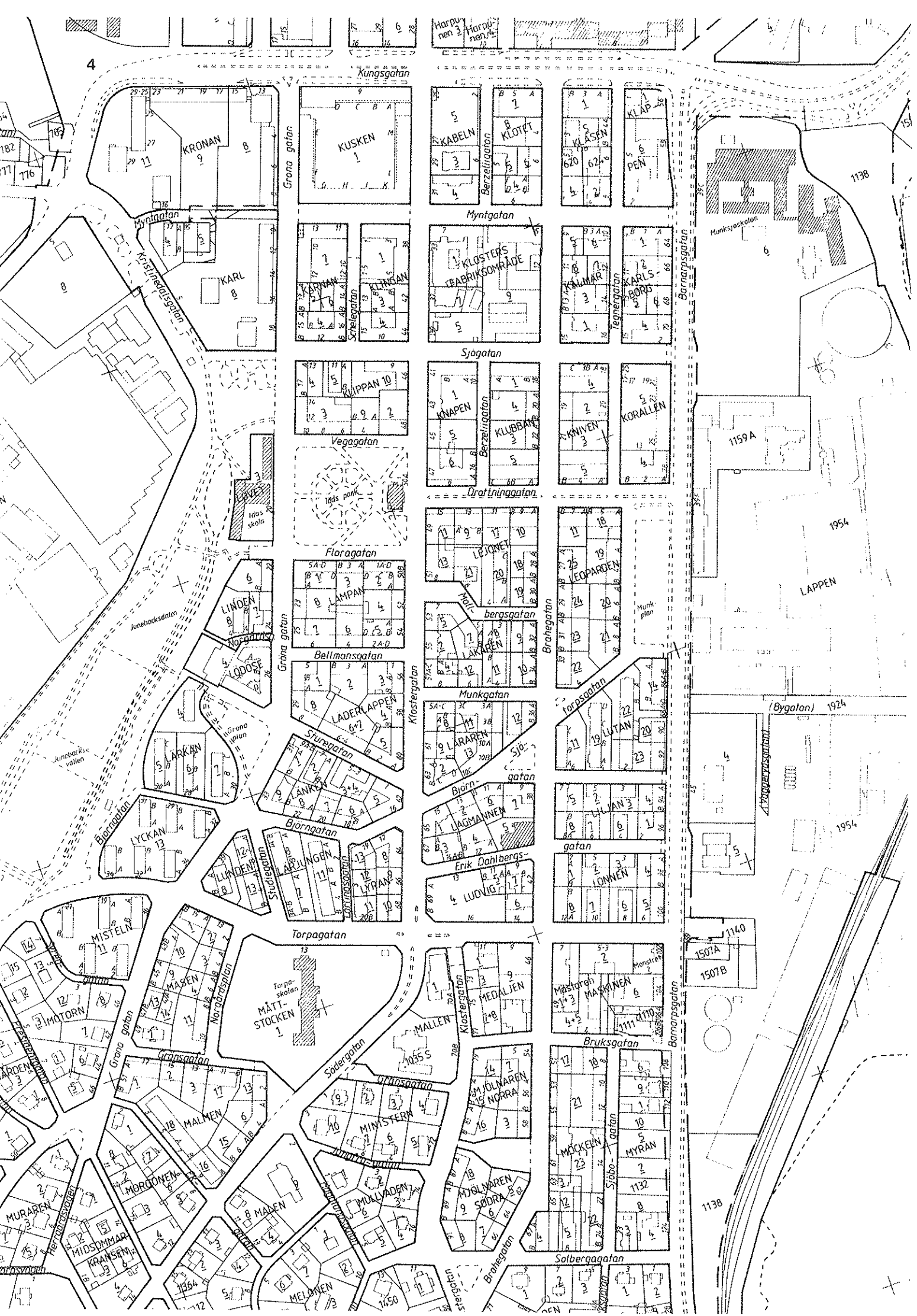
En rapport med förslag till bevarandeområden och riktlinjer vid ombyggnad låg klar i oktober 1983. I december 1984 beslöt kommunfullmäktige att de redovisade områdena skall utgöra sådana bebyggelseområden med värdefull miljö, där särskild hänsyn skall tas till områdenas egenart, enligt 38 § första stycket i byggnadsstadgan. I januari 1985 beslöt vidare byggnadsnämnden att antaga de riktlinjer som ingår i rapporten, att tillämpas vid ombyggnader och andra ingrepp i bebyggelsemiljön.

Dessa beslut kan ses som ett steg i arbetet med ett bevarandeprogram för kommunen, och har betydligt ökat möjligheterna att bibehålla den enhetlighet och ursprungliga karaktär som är en av stadsdelens främsta kvaliteter.

De kommunala beslut som gäller Torpa tillsammans med allmänhetens stora intresse för stadsdelen motiverar en nytryckning av rapporten. Härvid har skriften kompletterats med en namnkarta och erhållit omslag i färgtryck, men motsvarar i övrigt helt den första upplagan.

Jönköping den 30 april 1986

Klas Börjesson
Landsantikvarie

OMRÅDET FÖRE 1900

Området väster om Munksjön har sedan gammalt legat inom stadens gräns. Trakten behöll långt fram på 1800-talet en lantlig prägel med odlade lyckor och betesmark. Utmed den gamla infartsvägen från söder, nuvarande Barnarpsgatan, låg några gårdar och lägenheter, bl a Södra Sjöbo, Byslätt, Mariedal samt utvårdshuset Stora Limungen. Väster om nuvarande Torpaskolan låg Norgården.

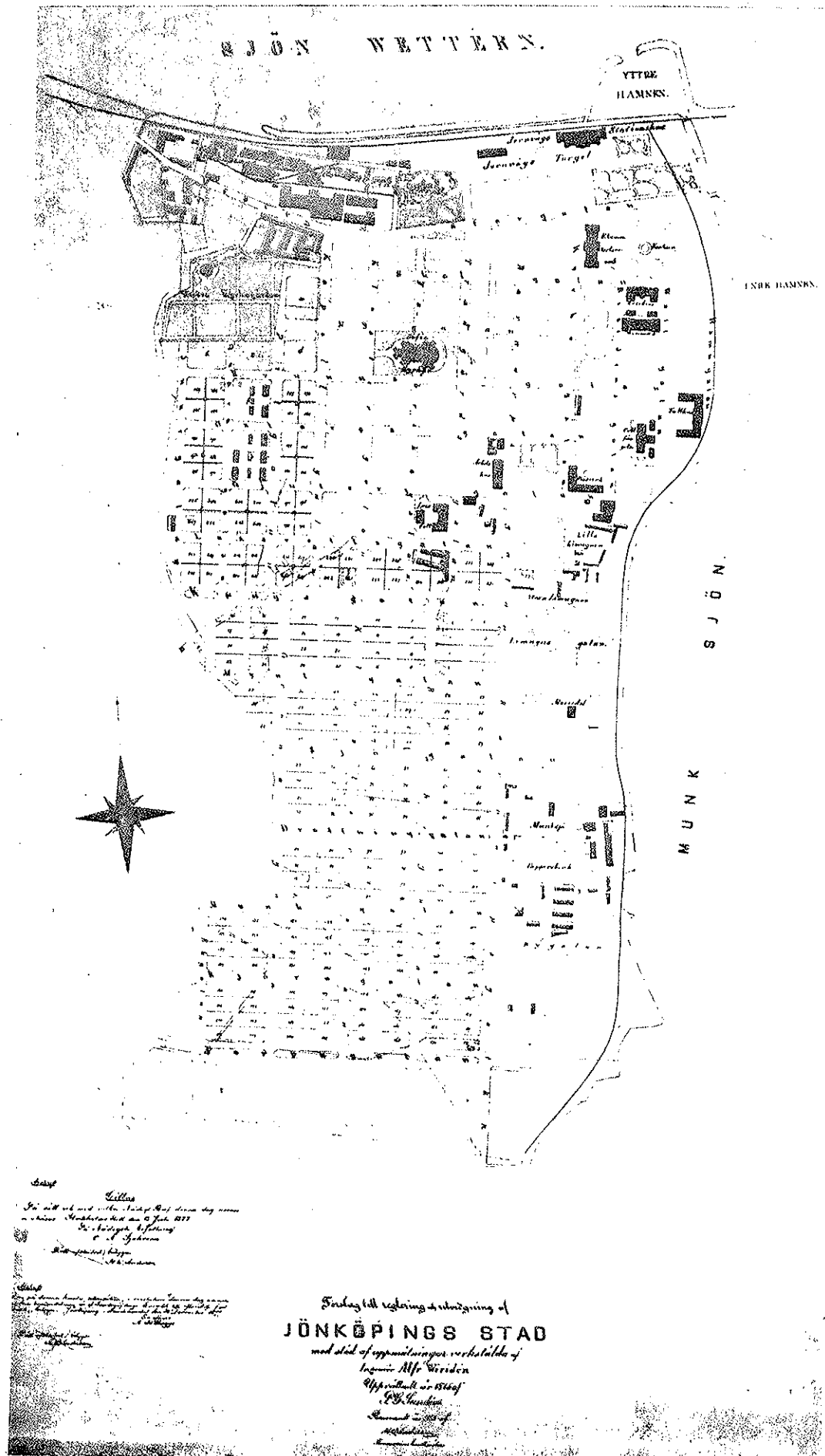
Under loppet av 1800-talet tillkom en spridd småfolksbebyggelse i området, dels utmed den väg som utgick från staden i sydvästlig riktning mot Torpa herrgård, dels i området mellan nuvarande Gröna gatan och Junebro Tändsticksfabrik.

1862 anlades Munksjö pappersbruk vid Munksjöns västra strand. Fabriken gav upphov till en rätt omfattande bebyggelse av arbetarbostäder på Byslätt, Sand och vid Södra Sjöbo, utanför stadsplanlagt område. En del av denna tidstypiska förstadsbebyggelse finns ännu kvar i kvarteren Myran och Maskinen.

2. "Stickelösa", trähusbebyggelse vid Barnarpsgatans östra sida, söder om Munksjö pappersbruk. Foto 1928.

3. Högra sidan: Förslag till reglering och utvidgning av Jönköpings stad. Upprättad år 1875 av P G Sundius. Reviderad år 1888.

Sundius stadsplan 1877

Det första försöket att styra bebyggelsen i området skedde 1875. Detta år lät Jönköping upprätta en övergripande plan för reglering och utvidgning av staden, helt i överensstämmelse med kraven i den "Byggnadsstadga för Rikets städer", som tillkommit 1874. Staden befann sig i stark tillväxt, och genom planläggning och byggnadsstadgans tillämpning avsåg man att förhindra en okontrollerad bebyggelseexpansion. Planförslaget utfördes av P G Sundius och fastställdes 1877.

Planen innebar att en ny stadsdel utlades söder om Kungsgatan, omfattande 21 regelbunda rutnätskvarter, med sträckning ned till nuvarande Torpagatan. Kungsgatan och Drottninggatan utformades till breda trädplanterade esplanader. Karaktäristiskt för planen är de tomtskillnadsgator som delade varje kvartersblock i två hälfter. De var avsedda att ge tillträde till fastigheternas bakgårdar. Genom trädplantering skulle de också fungera som brandgator. På 1870-talet var trähusbyggandet fortfarande gängse i Jönköping, och skräcken för bränder dikterade i hög grad stadsplanens utformning. Mot slutet av århundradet behövdes ej längre tomtskillnadsgatorna i ursprunglig funktion. Genom planändring år 1900 ombildades de till vanliga trafikgator och kvarlever i nuvarande Scheelegatan, Berzeliigatan och Tegnérgatan.

Trots den snabba befolkningstillväxten i Jönköping under 1800-talets senare hälft gick utbyggnaden av den nya stadsdelen långsamt och samtliga, drygt 20, kvartersrutor blev aldrig fullbyggda i enlighet med 1877 års plan. Kvartersrutorna närmast Kungsgatans esplanad exploaterades först, och vid 1800-talets slut hade bebyggelsen nått Sjögatans södra kvartersrad.

En av de få bevarade byggnaderna från denna period i stadsdelens historia är fastigheten vid Klostergatan 29, (Kabeln 3), uppförd 1883 i två våningar med tidstypisk putsfasad i klassicerande stil.

4. Klostergatan 29.

1900-TALET'S FÖRSTA ÅRTIONDEN

Idas skola

Under 1900-talets första år förtätades bebyggelsen ytterligare i kvartersrutorna norr om Drottninggatan.

Årtiondets mest betydelsefulla bidrag till stadsbilden var Idas skola som stod klar 1908. Skolans upphov var ett gåvobrev av år 1882, genom vilket ägaren till Munksjö bruk, Otto Ljungqvist och hans hustru Klara, skänkte tomt och medel för inrättande av en "praktisk hushållsskola för medellösa men för berömvärd och dygdig vandél kända flickor, anställda vid i Jönköping belägna fabriker ..."

År 1884 gjordes en mindre stadsplaneändring för att möjliggöra att skolan placerades i Drottninggatans västra fond. Härigenom förbands byggnaden arkitektoniskt med Munksjöfabrikens äldre portbyggnad vid gatans östra ändpunkt.

Idas skola är ritad av August Atterström. Fasaden är utförd i maskinslaget rött tegel med ljusa putsade fält i frontespis och gavelpartier. Mittrisalitens rundade former bär drag av jugend, liksom de grönglaserade kakelplattorna vid takfoten. Även takteglet är grönglaserat och utgör en viktig del av byggnadens medvetet mustiga och klara färgsättning. Området kring Idas skola anordnades som park något senare.

Ny stadsplan 1912

Vid 1900-talets början övergav man i stadsplanekonsten det stela rutnätsmönster som varit förhärskande under 1800-talet, och eftersträvade en mer omväxlande och organiskt framvuxen stadsplan med krökta gaturum och oregelbundna kvarterformer. Upphovsman till det förändrade synsättet var wienarkitekten Camillo Sitte.

I Jönköping kom de nya idéerna först till uttryck i den stadsplan för ännu obebyggda delar av staden som utfördes 1910 av P O Hallman. Hallman var stadsplanedirektör i Stockholm och en av dåtidens mest inflytelserika planarkitekter, starkt influerad av Sitte.

1912 fick även området söder om Kungsgatan, det s k Södra kvarteret, en ny stadsplan i tidens anda. Den utfördes av Jönköpings stadsingenjör Einar Adell och innebar att det planlagda området utvidgades mot söder till att omfatta en del av Ljungarums församling som inkorporerats med stadens samma år. Dess utformning var i viss utsträckning låst av gatuläggningar och bebyggelse som tillkommit sedan 1877. En given utgångspunkt var Klosterгатans nord-sydliga axel, som förband det Södra kvarteret med Jönköpings västra stadsdel. I områdets norra del hade en hel del fastigheter hunnit uppföras, och där bibehölls därför de äldre kvarterformerna med tomtskillnadsgator. Söder om Drottninggatan däremot märks en strävan att luckra upp rutnätet genom oregelbundna kvarterformer och vinklade gatusträckningar. Kvarteren ges ofta en mångkantig form med spetsigt eller trubbigt vinklade hörn. Plantypen har av Améen karaktäriserats som "de sneda vinklarnas geometri" (Améen 1971). Tydligast kommer idéerna till uttryck i den tilltänkta öppna plats, Munkplan, som inritades i Braheгатans mittparti, omgiven av symmetriskt anordnade kvarter och stjärnlikt utlöpande gator. Platsbildningen kom aldrig att utföras i denna form.

Som Améen påpekar är planens utformning dock inte enbart ett resultat av estetiska överväganden, utan praktiska hänsyn har spelat en stor roll vid det konkreta utförandet. Ett exempel är Gröna gatan - i Sundius plan en parallellaxel till Klosterгатan - som nu i sin södra del anpassas till en äldre vägsträckning mot Torpa gård. Ett annat exempel utgör kvarteret Länken, vars begränsningslinjer förlades så att de sammanföll med Torpaegendomens gränser. På detta sätt fick Stureгатan och Björngatan sin sneda sträckning och indirekt även kvarteret Läderlappen sin form. Söder om Torpagatan och väster om Gröna gatan, där man var obunden av tidigare planläggning, gavs kvarter och gator en betydligt friare form, anpassad till topografin och till äldre vägsträckningar i området. I planförslaget ingick också lekplater på Gröna plan och vid Södra Folkskolan samt en stor park i områdets södra del.

6. Högra sidan: Förslag till ändrad stadsplan för del av Södra Kvarteret samt Förslag till ny sådan för området närmast söder därom, upprättad 1910 av stadsingenjör Einar Adell, fastställd 1912.

4. Alles
 was ich müßte bei der Kunst das
 zu tun, was ich zu thun vermag
 zu thun, das ich zu thun vermag
 zu thun, das ich zu thun vermag
 zu thun, das ich zu thun vermag

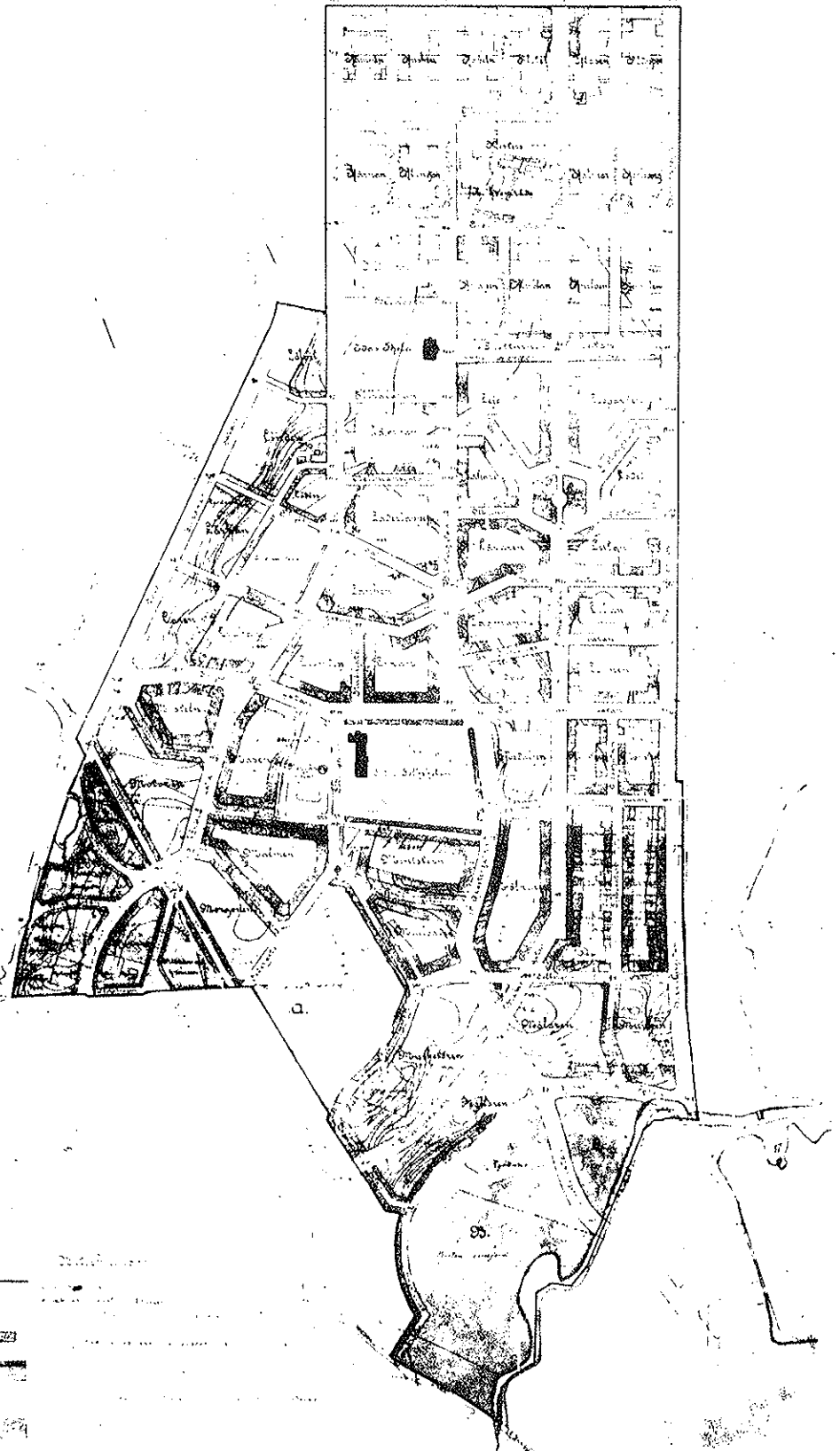
சென்னை

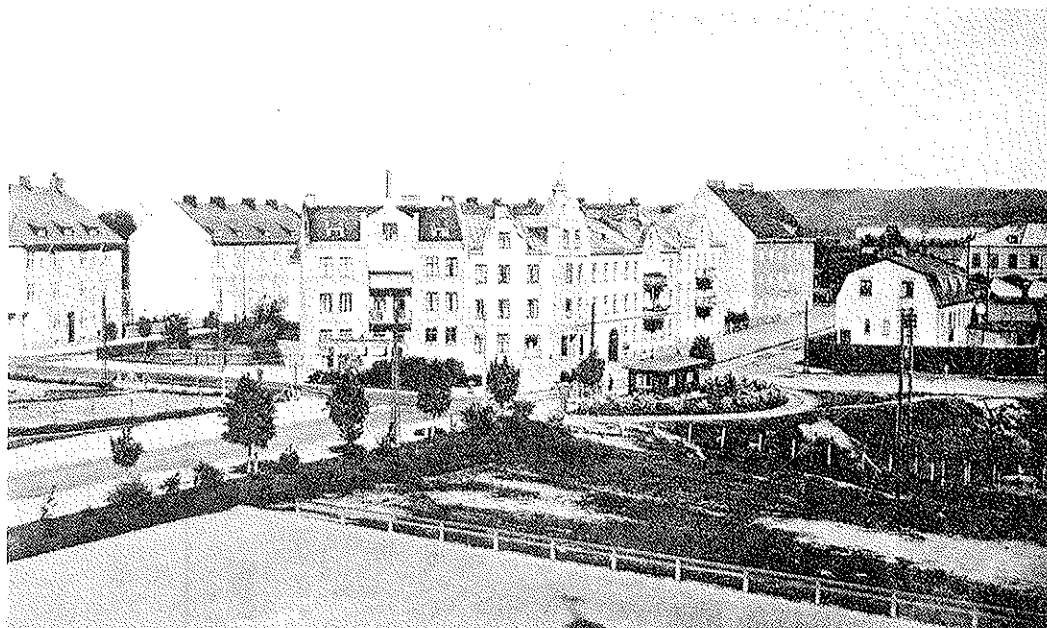
သို့သော်လည်း ခုနစ်သိန်းကျော်
မှတ်ပုံစံကို ခြုံငုံပြီး ခြုံငုံပြီး ခြုံငုံပြီး

Söröling till my och barn
 jag till omständigt och mycket vid den. Och som

Yonhōring

✓ Approved by the Board of
C. W. Hall
Dec 10 1900

7. Torpagatan med kvarteret Ludvig. Foto 1920-talet.

1910-talets bebyggelseutveckling

Stadsplanen från 1912 medförde lika lite som 1877 års plan någon snabb och konsekvent exploatering av stadsdelen. Området låg avlägset i förhållande till stadens centrum, trots att spårvägslinje år 1913 dragits ut till Torpaplan. Därtill torde byggnadsbestämmelserna, som föreskrev stenhus i tre våningar, har verkat avskräckande.

Under 1910-talet uppfördes ett knappt 20-tal fastigheter. Den mest samlade utbyggnaden skedde i kvarteret Ludvig, där fem större bostadshus uppfördes mellan 1909-1913. Attraktiva var också tomterna intill den nyanlagda parken vid Ida skola, och här uppfördes tre fastigheter under årtiondet.

I övrigt gick byggnadsverksamheten trögt och var spridd på skilda håll i stadsdelen och på olika byggherrar. Flera hus uppfördes av bostadsföreningar, som genom eget initiativ försökte råda bot på den svåra bostadssituationen i staden. Ett exempel är bostadsföreningen Manhems stora fastighet vid Myntgatan 6, uppförd 1911 efter ritningar av August Atterström (i dag med kraftigt förändrad fasad).

Krigsåren innebar i hela landet en kris i byggnadsverksamheten med materialbrist och stigande priser. På Torpa avstannade byggandet helt under de första krigsåren och bostadsbristen var svår.

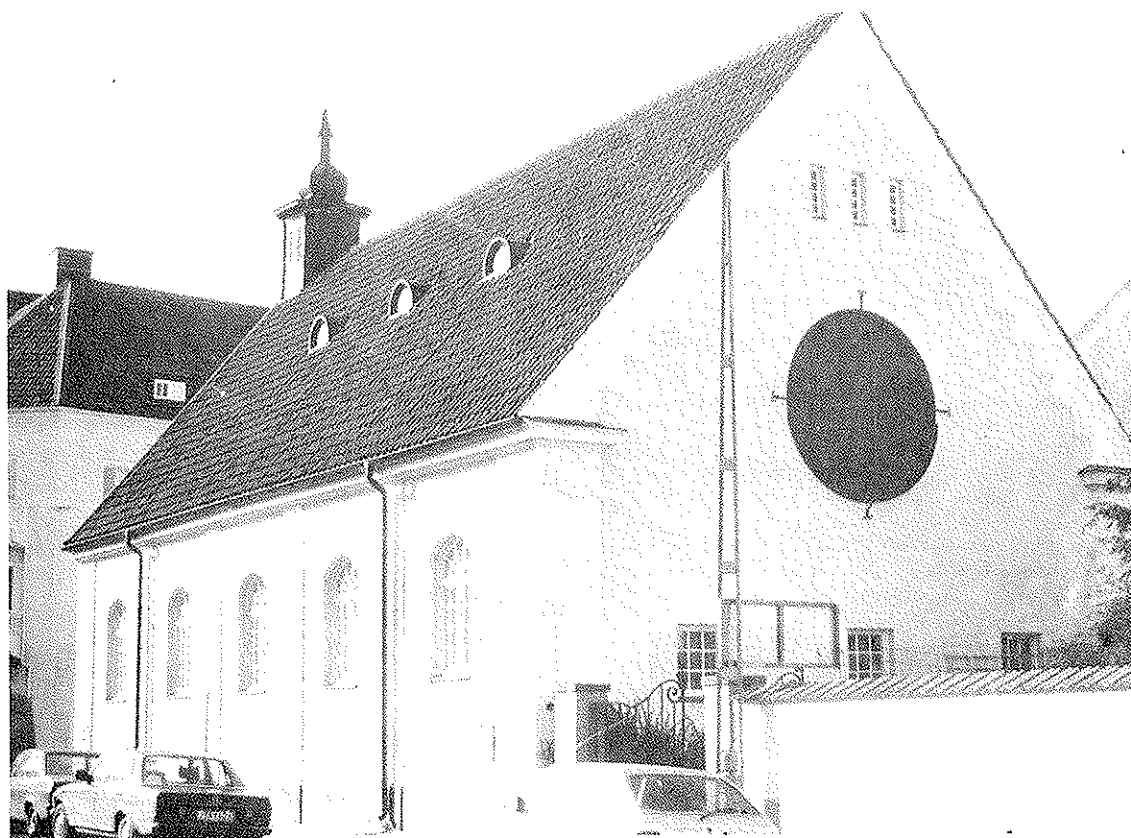
År 1916 uppförde dock Jönköpings Mekaniska Werkstad AB ett kvartersomfattande komplex med arbetarbostäder i kvarteret Lödöse. Byggnaden uppfördes i tre våningar efter ritning av August Atterström och inreddes till en- och tvårumslägenheter samt ensamrum.

Under 1900-talets början uppfördes även några byggnader av institutionskaraktär. Idas skola och Södra Folkskolan invigdes 1908 och 1913 uppfördes Agnes Minne, bostadsstiftelse för Pauvres Honteux.

1920-talets bebyggelseutveckling

Inte heller 20-talets byggnadsverksamhet var särskilt omfattande, men den var mer samlad än tidigare. Totalt uppfördes ett 20-tal fastigheter av privatbyggmästare och andelsföreningar. Mot slutet av årtiondet började byggnadslinjerna att slutas utmed Klosterгатans nedre del, på östra sidan i kvarteren Lejonet, Läkaren och Läraren, på västra sidan i Lampan, Läderlappen och Länken. I dessa kvarter finns en enhetlig och tidstypisk miljö med god överensstämmelse mellan planintentioner och förverkligad bebyggelse. Några 20-tals fastigheter uppfördes även i kvarteret Klingan i områdets norra del.

1924 fick Torpa en egen stadsdelskyrka med församlingshem i kvarteret Lagmannen. Byggnaden är ritad av August Atterström och ansluter till periodens klassicerande arkitekturuppfattning. Kyrkobyggnaden markerar att det tidigare glest bebyggda Södra kvarteret nu fått status av en självständig stadsdel.

8. Torpa församlingshem, uppfört 1924 efter ritning av August Atterström.

BEBYGGELSENS UTFORMNING 1910 - 1930

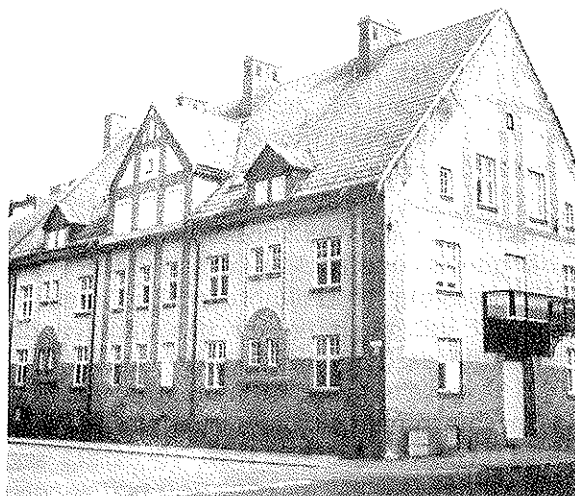
1912 års stadsplan förblev gällande till slutet av 1930-talet och har bidragit till en kontinuitet mellan 10-, 20- och det tidiga 30-talet vad gäller sättet för kvarterens bebyggande. Planen föreskrev för områdets centrala delar en sluten randbebyggelse med bostadshus av sten i tre våningar. Flyglar och andra boningshus på gården tilläts ej. Här ligger en strävan att komma bort från de trånga och osunda gårdsinteriorer som återfanns på många andra håll i staden. Kvarteretsplaneringen erinrar i detta avseende om ideal som under 1900-talets början växte fram på kontinenten och som också förverkligades på flera håll i Sverige, det s k storgårdskvarteret. I ursprunglig form innebar storgårdskvarteret att det kringbyggda gårdsutrymmet anordnades för hyresgästernas gemensamma utnyttjande, med planteringar och lekplatser. Den långsamma utbyggnadstakten och spridningen på flera olika byggherrar omöjliggjorde dock någon konsekvent tillämpning av storgårdstanken på Torpaområdet. Närmast har man kommit i kvarteren Lampan och Läderlappen med stora luftiga gårdar. De enskilda fastigheternas tomter avgränsas dock med staket.

9. Gårdar i kvarteret Läderlappen.

1910-talet

1910-talet är det minst enhetliga decenniet vad gäller bebyggelsens arkitektoniska utformning. I det 20-tal byggnader som uppfördes kan flera olika stilinfluenser urskiljas, beroende av tillkomsttid, funktion och arkitekt. 1910-talet brukar karaktäriseras som en nationalromantisk epok i arkitekturen, då man sökte förebilder i äldre inhemsk byggnadstradition med dess hantverksmässiga utförande. Typisk är förkärleken för naturmaterial och för noggrant arbetade detaljer. På Torpa är de flesta 10-tals fasaderna utförda i en kombination av tegel och puts, med socklar i natursten. Den dekorativa kontrastverkan mellan rött tegel och ljus puts är ett karaktäristiskt drag i många av stadsarkitekten August Atterströms byggnader. Ett gott exempel utgör Stiftelsen Agnes Minne från 1913.

10. Agnes Minne, Stiftelse för Pauvres Honteux, uppförd 1913.

Den stora hyresfastigheten Klosterergatan 43 (Knapen 1), ritad av boråsarkitekten L Kellman, har i bottenvåningen tegel och i övre våningarna ljus puts. I portens dekorativa omfattning märks kvardröjande drag av jugend, liksom i fönstertypen med smärutade övre lufter.

Karaktäristiskt för 1910-talets första hälft är också den livfulla taksiluetten med frontespiser och dekorativt utformade takkupor samt i regel branta takfall.

11. Bostadsfastighet vid Klosterergatan 43, uppförd 1913.

Mot slutet av årtiondet förändras fasadutformningen på ett sätt som förebådar 20-talet. Fasaderna blir lugnare och stramare och nyklassiska element, som lisener och hörnkedjor börjar användas. Fortfarande kombineras ofta tegel och puts, som i husen vid Floragatan 5 och Vegagatan 8 (båda senare förändrade), vilka har rött tegel i bottenvåning, lisener och hörnkedjor och i övrigt puts.

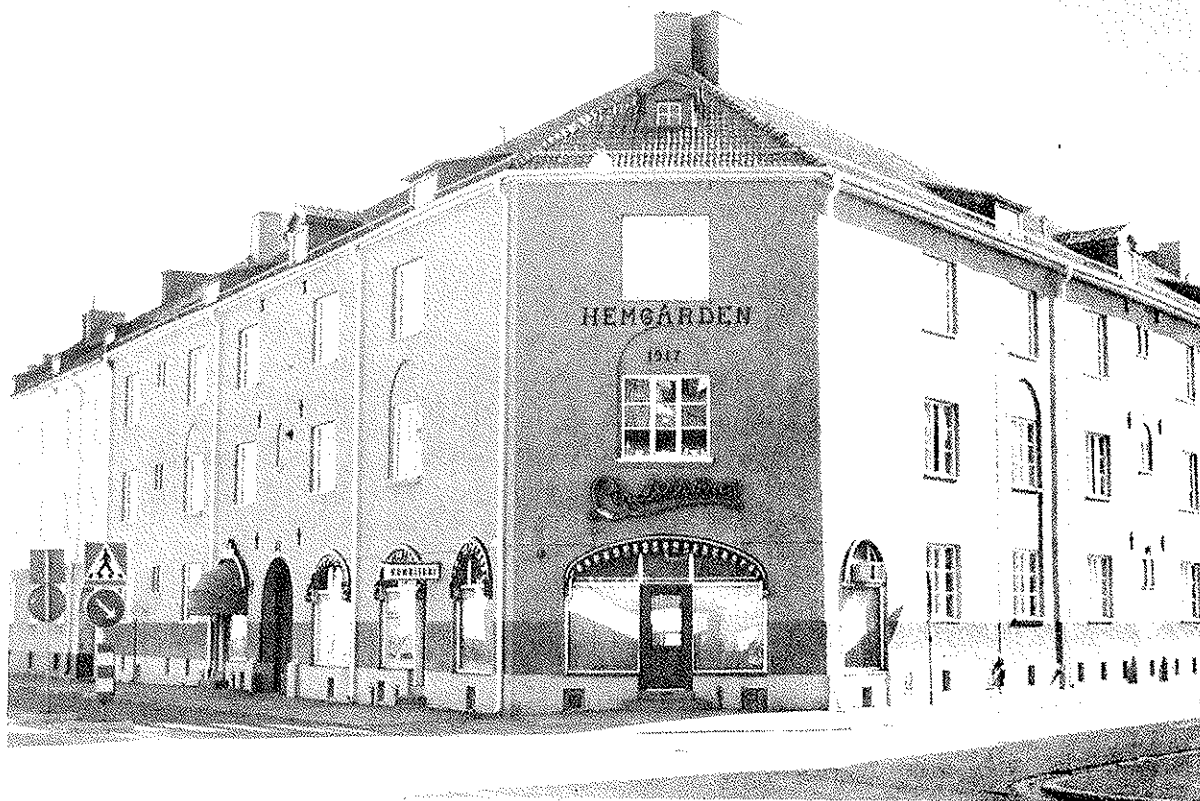
Ett nytt inslag är de slammade fasaderna med ett tunt lager puts som låter fogarna och murens struktur framträda. Metoden har använts bl a på Hemgården, Klostergatan 63, och har sina förebilder i äldre svensk byggnadstradition. Ett annat nationalromantiskt drag i samma byggnad är de dekorativt utformade ankarslutarna av smidesjärn.

Takformen ändras mot slutet av 10-talet; takfallen blir lägre, och de sammanhängande tegeltäckta takytorna bryts nu endast av små vindsfönster. I något fall förekommer en trekantsfronton i fasadens mittaxel.

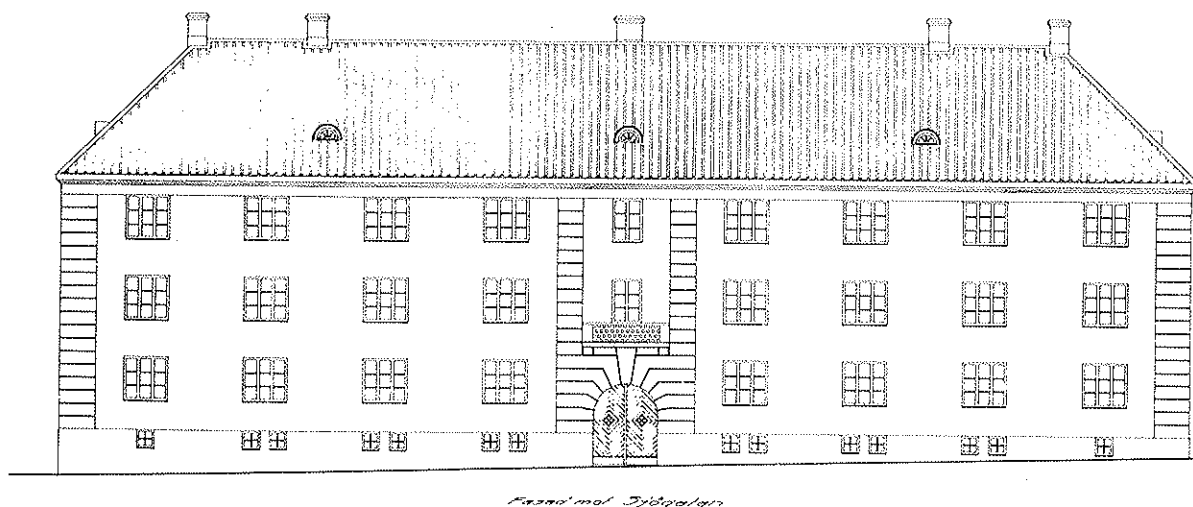
Portar och skyltfönster ges ofta rundbågens eller stickbågens form och i bland artikuleras även själva murytan av grunda rundbågsnischer kring fönstren, såsom vid Vegagatan 8 och i Hemgårdens fasad. Klostergatan 63.

Klassicerande portomfattningar finns bl a vid Floragatan och Torpagatan 14.

Det typiska fönstret från 10-talets senare del är ett två- eller treluftsfönster, relativt kvadratisk i formen och spröjsat till sex eller nio rutor.

12. Hemgården, bostadsfastighet uppförd 1917 efter ritningar av Oskar Öberg.

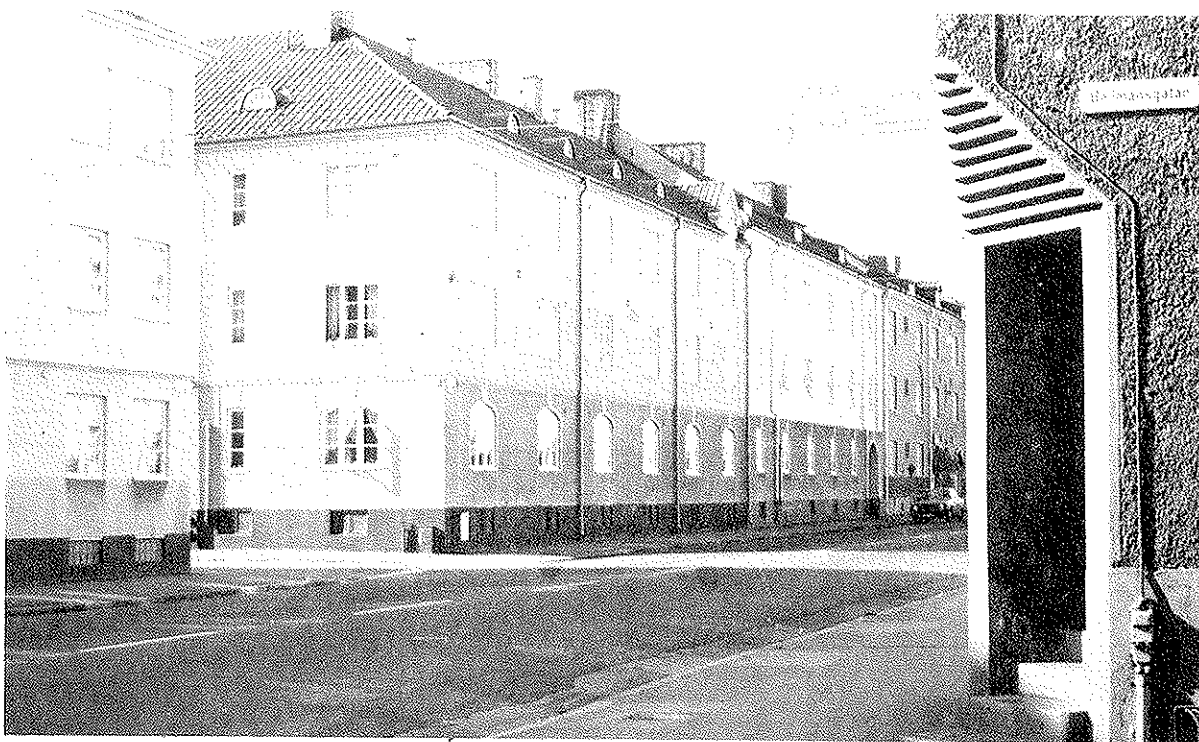
13. Fasadritning till nybyggnad i kv Kärnan 4, Sjögatan 12. A Knutsson 1917.

1920-talet

Under 1920-talet vidareutvecklas den stilmässiga återknytning till klassiska former som kunde märkas redan i den sena 10-tals bebyggelsen. Den största skillnaden gentemot tidigare årtionden är fasadmaterialet. Putsen blir nu åter förhärskande och ersätter de nakna eller slammade tegelytorna. De mer påkostade fastigheterna har dekorativa element i stram nyklassisk anda; lisener, hörnkedjor och listverk med tandsnitt. I några fall finns klassiska dekorativa detaljer även i port- och fönsteromfattningar.

På flertalet hus präglas emellertid fasaden av en påfallande enkelhet och avsaknad av egentliga dekorativa element. "Den uttrycksfulla enkelheten", Elias Cornells karaktäristik av 20-tals epoken, är betecknande även för Torpas bebyggelse, även om vi här har att göra med en provinsiell och uttunnad form av 20-tals klassicism.

Det arkitektoniska uttrycket bygger ofta på kontrastverkan mellan grov spritputs i bottenvåningen och slätputs i de övre. De olika putsstrukturerna skiljs åt av en profilerad list. Vid takfoten avslutas fasaden med en enkel avtrappad gesims, någon gång profilerad eller försedd med tandsnitt. Taken är sadeltak med litet taksprång, valmade i hörnlägen. De stora sammanhängande takytorna är täckta med rött lertegel. Vindarna är oinredda och belyses genom små, ofta halvmåneformade takfönster.

14. Klostergatan med kvarteret Läraren.

20-tals byggnaderna saknar i regel entréer från gatan, vilket bidrar till att ge fasaderna en sluten och massiv karaktär. Trapphusen nås via körportar med rundbågiga eller raka valv, ofta placerade i fasadens mittaxel.

20-tals fönstret är i regel ett tvåluftsfönster, spröjsat i sex rutor och målat i en ljus färg. Det är distinkt utskuret ur muren och saknar profilerade omfattningar. Även treluftsfönster med nio smårutor förekommer under 20-talet, men är mindre vanligt.

Flera 10- och 20-tals fastigheter utmed Klostergatan inrymmer affärer och har tidstypiska och välbevarade butiksfasader med rundbågiga eller stickbågiga, skyltfönster.

Fördyrande utbyggnader, som balkonger och burspråk, är ovanliga under 20-talet.

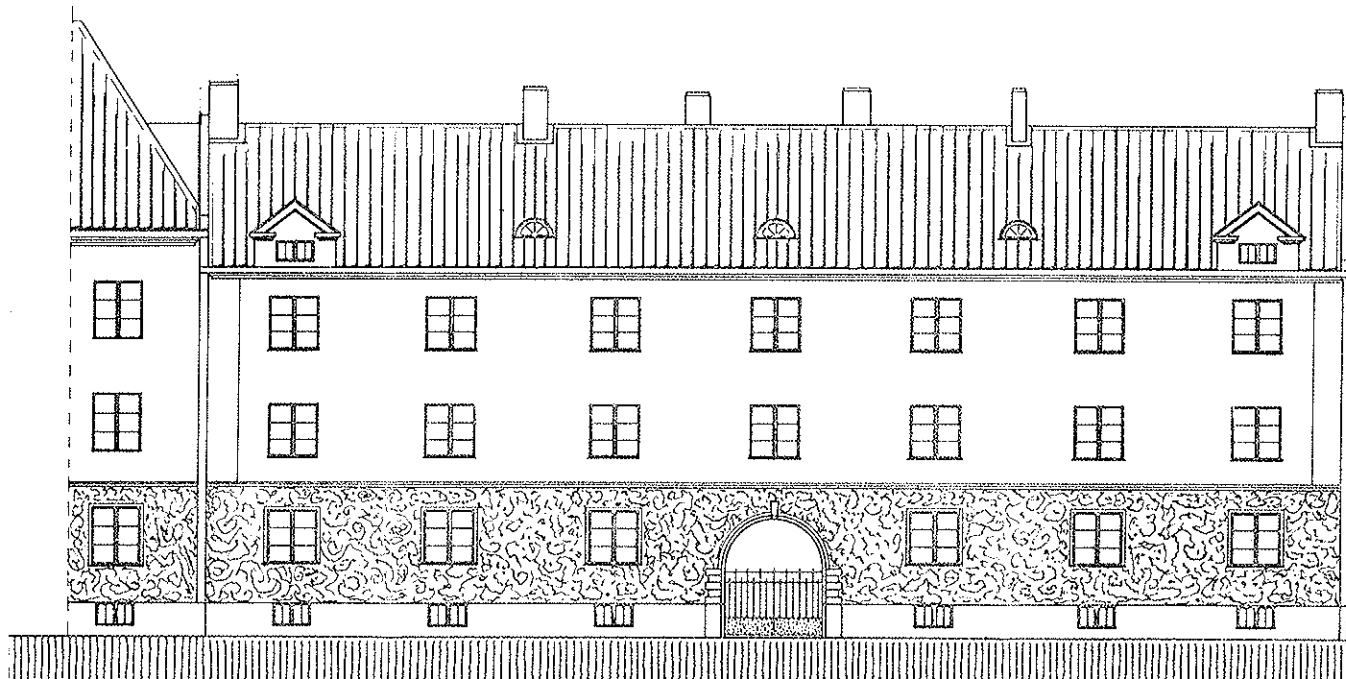
I Stockholm och andra storstäder karaktäriseras 20-tals klassicismen av en medveten färgsättning, ofta i mättade nyanser av rött, ockragult och gulrött, men även grått och grönt förekommer. Socklarna har ofta en grå, stenimiterande ädelputs. Denna genomtänkta färgsättning saknas i Torpas betydligt enklare bebyggelse från 20-talet. Fasaderna är i dag till största del målade i ljusa färger; vitt, ljust gult och sandfärgat med sockeln, och i bland även bottenvåningen, i en mörkare nyans. Den ursprungliga färgskalan torde ha varit mörkare än i dag med grå eller brungrå fasader, som i fastigheten Läderlappen 3 vid Klostergatan 56.

Högra sidan:

15. Ritning till bostadshus å tomt nr 4 i kv Läderlappen, Klostergatan 58.
Birger Persson 1926.

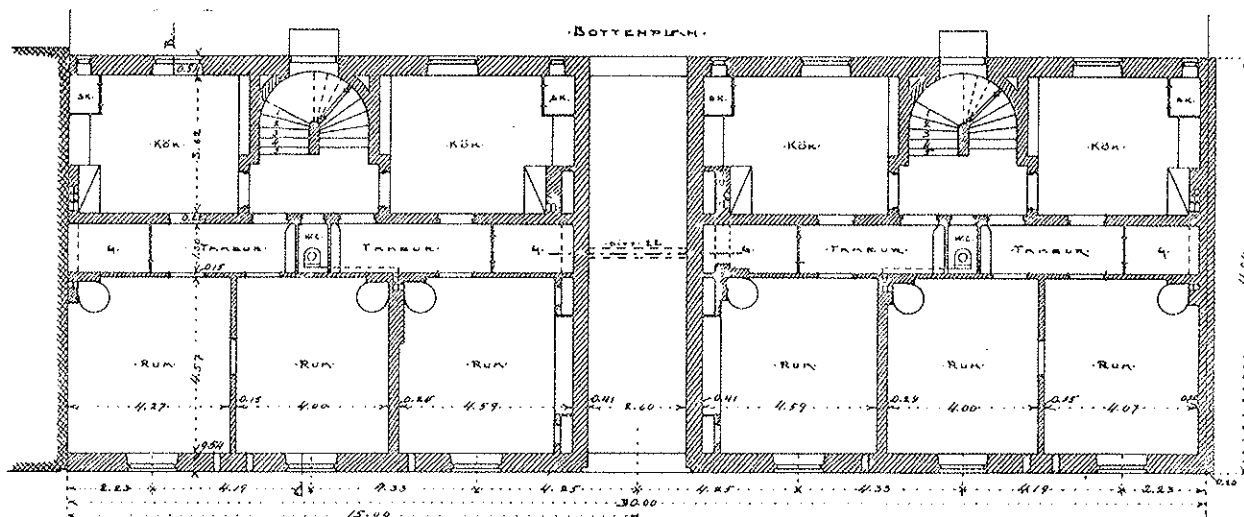
16. Under 1920-talet byggdes främst smålägenheter om 1-2 rum och kök. Planlösningarna är rediga med genomgående lägenheter och rymliga, närmast kvadratiska rum.

RITNING TILL BOSTADSHUS Å TOTTEN 4. KV LÄDERLAPPEN
I BONNÖPING

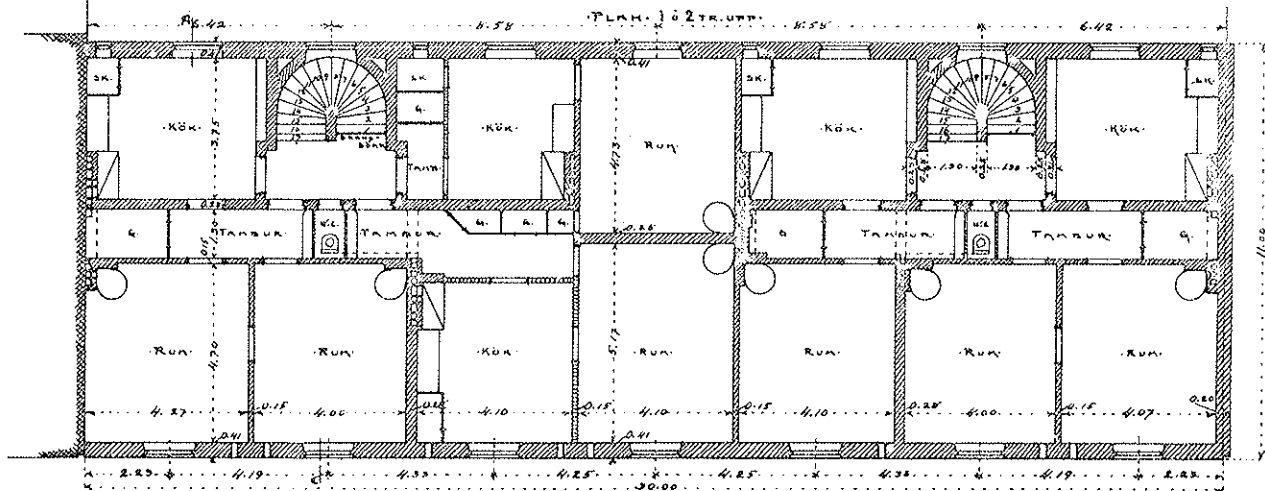

FASAD ÅT KLOSTERGATAN

BOTTENPLAN

PLAN 1 & 2 TR. UPP

FUNKTIONALISMENS EPOK

Nya stadsplaner

1930-talet innebar ett genombrott för funktionalismens stadsplaneringsidéer. Det slutna byggnadssättet betraktades som osunt, det blev en sinnebild för den överbefolkning och usla bostadsstandard som frodades i städernas äldre kvarter och 1800-talets hyreskaserner. Målet var nu att bygga billigt och rationellt och att få in mesta möjliga luft och ljus till varje bostad. För funktionalisterna blev lamellhusplanen en logisk följd av denna strävan.

I denna anda påbörjades 1936 omarbetningen av 1912 års stadsplan för Torpa. De nya planförslagen utarbetades under ledning av Göran Pauli, stadsarkitekt i Jönköping från år 1930 och en ivrig förespråkare för funktionalismen.

I ännu högre grad än vid 1910 års planarbete var man emellertid bunden av de gatuläggningar och den relativt omfattande bebyggelse som redan fanns i stadsdelen. Ingen konsekvent lamellhusbebyggelse kunde genomföras, utan planarbetet blev en sammanjämkning av gammalt och nytt, i många kvarter med ett lyckat resultat, men i vissa fall med uppenbara brister.

I området norr om Drottninggatan var det svårt att genomföra de nya idéerna. Kvarteren var smala med genomgående öst-västliga tomter, traditionellt bebyggda med flyglar och gårdshus. Därtill hade en del funktionalistiskt präglade hyreshus hunnit uppföras inom ramen för den gamla stadsplanen, t ex i kvarteret Karlsborg. De nya planförslagen innebar att kvarteren öppnades genom "gluggar" mellan husen. Den tidigare självklara gränsen mellan det slutna kvarteret och gatan upphävdes. Exempel utgör kvarteren Klubban, Kniven och Klippan.

Området mellan Drottninggatan och Torpagatan hade i de centrala delarna en enhetlig randbebyggelse från 1910- och 1920-talen, medan de yttre delarna av planområdet ännu låg obebyggda. Här innebar de nya stadsplanerna en radikal omgruppering. 1912 års stjärnplats, Munkplan, utgick och kvarteren mellan Klostergatan och Barnarpgsgatan omarbetades för skivhusbebyggelse med i huvudsak nord-sydlig förläggning. Övergången mellan gammalt och nytt skär rätt genom kvarteren Lejonet, Läkaren och Läraren. Munkplans plantering flyttades mot öster och gavs en mindre monumental utformning.

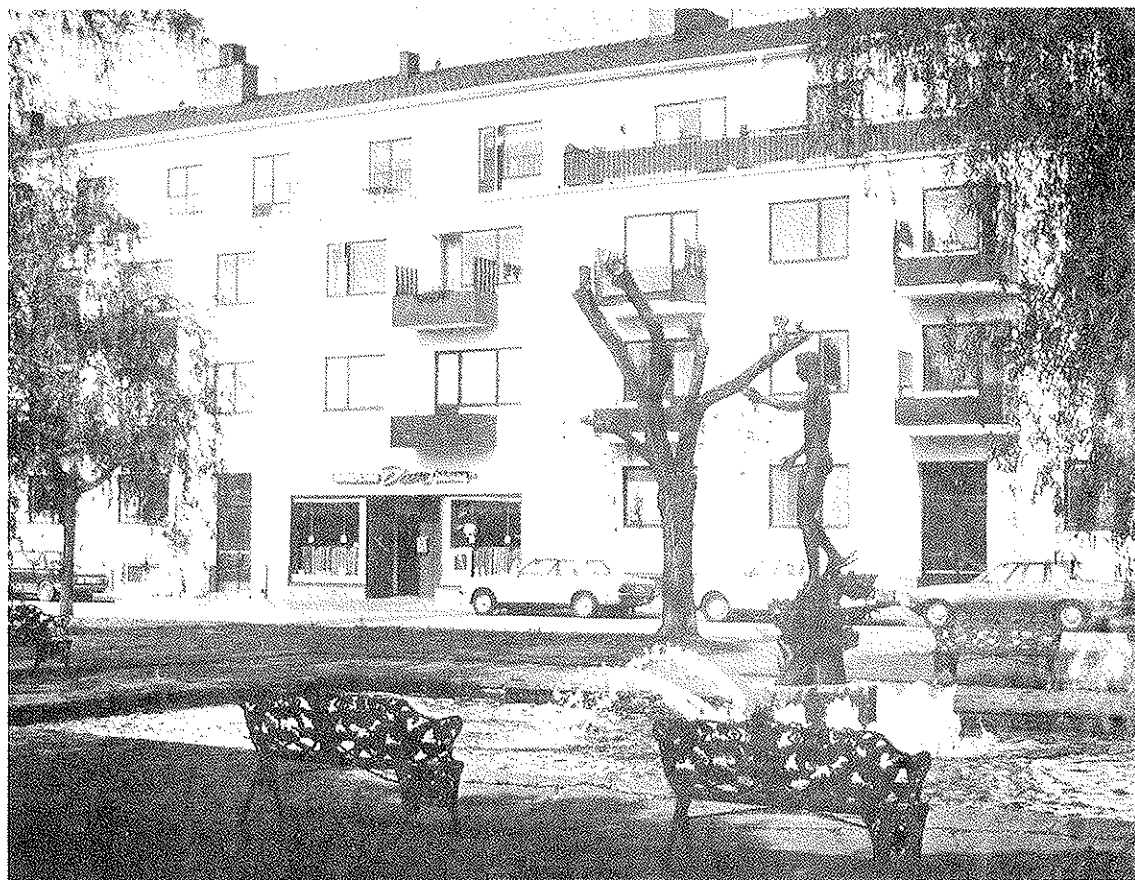
Kvarteren Lunden och Lyran söder om Björngatan gjordes om till tre kvarter för att möjliggöra lamellhusbebyggelse.

I området söder om Torpagatan modifieras 1912 års plan genom öppningar in i kvarteren, men systemet med randbebyggelse bibehölls. I kvarteret Mjölnaren kunde strävan efter ett luftigt byggnadssätt förenas med bevarande av "Lura-kulle", stadens förmodade avrättningsplats. Kullen planterades och anordnades som en mindre park.

Ett förslag till skivhus i kvarteret Myran godkändes ej av byggnadsnämnden, utan här kom den äldre förstadsbebyggelsen att stå kvar.

Området väster om Gröna gatan omplanerades 1937; Junebäckens dalgång utlades till parkstråk och kvarteren Misteln, Lärkan och Lyckan fick en renodlat funktionalistisk plan med fritt liggande huskroppar.

I stadsplanerna från 30-talets slut reglerades inte enbart bebyggelsens placering i kvarteret, utan även byggnadernas utformning mer i detalj. I planförslaget från 1937 för kvarteren kring Sjötorpsgatan-Brahegatan föreskrivs att taklutningen ej får överskrida 30° och att minst ett rum i varje lägenhet skall erhålla direkt solbelysning. Dessutom sägs att "byggnader inom en och samma grupp skola givas en enhetlig arkitektonisk behandling såväl beträffande gata som gårdssida och uppföras av samstämmigt material". Den senare bestämmelsen fastställdes aldrig med hänvisning till att samma resultat kunde uppnås genom tillämpning av stadens byggnadsordning. Förslaget är dock intressant som exempel på hur rationella och estetiska aspekter kunde förenas i periodens byggande.

17. Munkplan med Axel Wallenbergs bronsskulptur "Hermes och Pan" uppställd 1952.

1930- och 1940-talens bebyggelseutveckling

1930- och 40-talen var en period av intensiv byggnadsverksamhet på Torpa; sammanlagt uppfördes omkring 130 fastigheter. Under 1930-talets första depressionsår hände dock inte så mycket nytt. Byggandet berörde främst de kvarter på ömse sidor om Klostergatan som påbörjats under 1920-talet, och det anslöt även i övrigt till 20-tals traditionen.

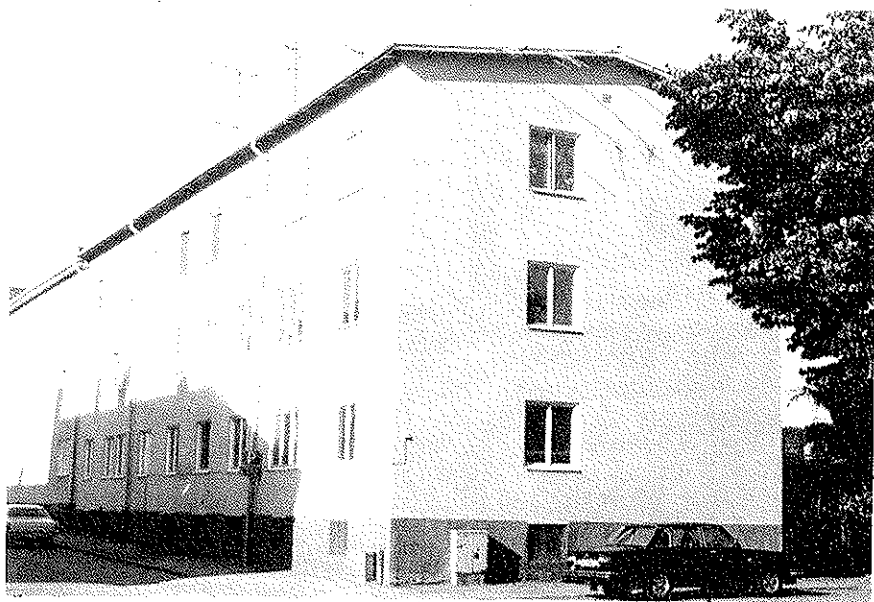
Från och med 1934 sker emellertid ett påtagligt uppsving med höjdpunkter 1938 och 1939, då ett 20-tal fastigheter uppförs varje år. Under 1940-talet fortsatte utbyggnaden i något långsammare takt, dämpad av krigsåren. Mot slutet av årtiondet var stadsdelen i det närmaste fullbyggd.

Uppgången i byggnadsverksamheten från 1934 berörde hela riket och har förklarats av dels de stigande konjunkturerna, dels statens begynnande bostadspolitiska insatser. I det krisbekämpningsprogram som den nya socialdemokratiska regeringen lanserade år 1933 satsade man hårt på byggnadsverksamheten.

En särskild insats gjordes för att förbättra de trångbodda barnfamiljernas situation. Staten lämnade från 1935 lån och bidrag för bostäder om minst två rum och kök, uppförda och förvaltade i kommunens eller allmännyttigt företags regi och avsedda att hyras ut till familjer med tre eller fler barn.

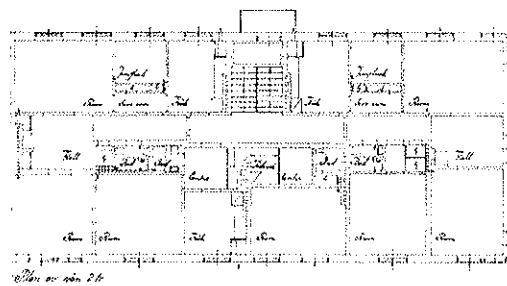
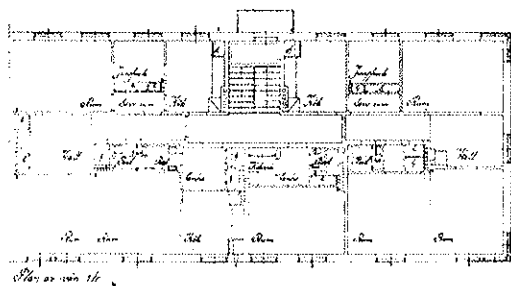
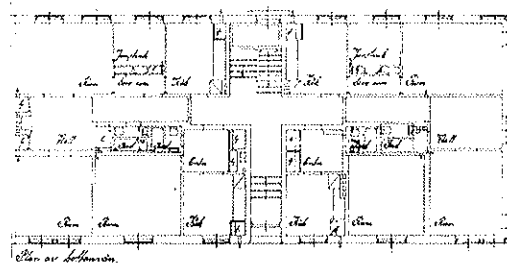
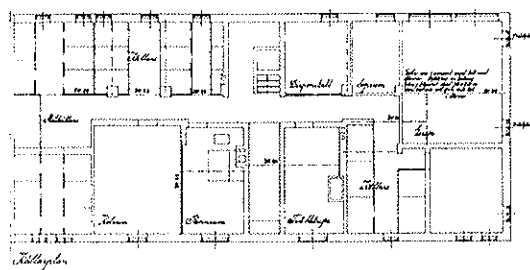
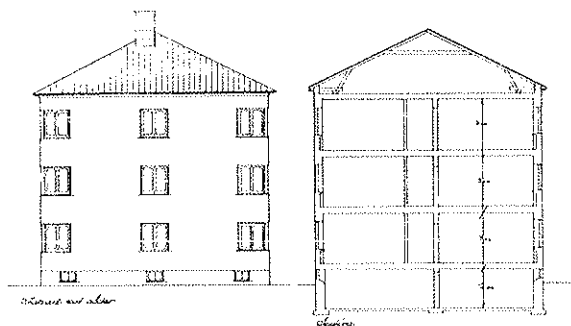
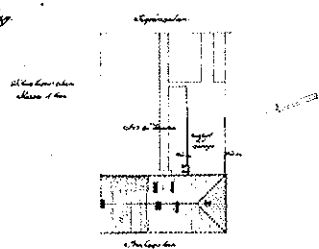
1936 bildade staden och HSB tillsammans Stiftelsen Solgårdar. Jönköpings första barnrikehus uppfördes 1936 i kvarteret Linden, och 1937 tillkom ytterligare två "solgårdar" i kvarteret Lärkan.

Huvuddelen av periodens bebyggelse uppfördes av privata byggmästare, men mot slutet av 30-talet träder även HSB och Riksbyggen fram som byggherrar.

18. Jönköpings första barnrikehus, uppfört 1936 i kv Linden 6 vid Gröna gatan 22.

Tab 3 till Stenlås Byggnad
Arkitektkontor

19. Ritning till bostadshus i kv Kniven 3, Brahegatan 21, Stenlås arkitektkontor 1936.

Bebyggelsens utformning under 1930- och 40-talen

Funktionalismens genombrott i Sverige brukar förknippas med Stockholmsutställningen 1930. För Torpas del innebar decennieskiftet givetvis ingen omedelbar brytning med det gamla. Omarbetningen av stadsplanerna påbörjades som ovan nämnts först år 1936.

De funktionalistiska idéerna kunde snabbare slå igenom vid utformningen av det enskilda huset. Det fåtal byggnader som uppfördes under 1930-talets första år fullföljer emellertid 20-tals traditionen med kombinerad spritputs och slätputs i fasaden, sexrutade fönster samt klassicerande detaljer. Exempel utgör Knapen 6, Lejonet 13 och Läkaren 2.

Stadsdelens första funktionalistiskt präglade byggnad, Knapen 5 från 1931, är typiskt nog ritad av en Stockholmsarkitekt, men inom kort skulle de nya tankarna nå även Jönköpings arkitektkontor.

Den kompletterande bebyggelse som uppfördes 1932 i västra delen av kvarteren Lampan och Läderlappen har ytterligt förenklade släta fasader med ospröjsade två- och treluftsfönster och flackare takfall än tidigare. För att anpassa de nya husen till den tidigare bebyggelsen har man dock hållit fast vid en spritputsad sockel. Ett nytt inslag är det genomgående trapphuset med entré mot gatan i Lampan 7.

Från mitten av 1930-talet tillämpas de funktionalistiska formerna mer konsekvent i det nya bostadsbyggandet.

Enstaka smalhus, d v s byggnader med upp till 10 meters djup, uppförs i stadsdelen, exempelvis barnrikehusen i kvarteren Linden och Lärkan. De flesta hus görs emellertid något tjockare, ofta omkring 12 meter. Huskropparna ges en regelbunden grundform utan brutna hörn, burspråk eller andra utbyggnader. Till skillnad från tidigare stilarkitektur med dess betoning av gatufasaden, strävar funktionalismen efter likvärdighet för husets fram- och baksida.

Entréerna läggs ofta mot gatan med ett vestibulparti, som sträcker sig genom hela bottenvåningen. Trapporna är rymligare än under 1920-talet, ofta med raka trapplopp och rejäla vilplan. Stora vertikala fönsterpartier i gatu- eller gårdsfasaden belyser trappan. Fasaderna är släta och skärmlika och saknar varje form av "påklistrad" dekor. De är slätputsade och i regel målade i ljusa färger; vitt, grått och gulvitt. Sockeln ligger i liv med fasaden och markeras genom en mörkare färg. I regel är den slätputsad, någon gång spritputsad.

Fönstren är av två- och treluftstyp, ibland sammanfogade till fönsterband. De saknar spröjsning och fönsteromfattningar, och ligger i regel grunt i fasadlivet. Karaktäristiskt för den tidiga funktionalistiska bebyggelsen är de stora fönsterpartierna i hörnlägen. I ett senare skede blir det vanligt med olikstora fönsterlufte.

Balkonger förekommer på en hel del av periodens bebyggelse. De grunda balkongerna i kvarteren Karlsborg från 1934 har närmast karaktären av vädringsbalkonger. Mot slutet av 30-talet och under 40-talet blir balkongen mer av ett litet uterum och komplement till bostaden. Utförandet ändras också från smidesräcke till hel front av målad plåt eller board. Ibland kröker balkongen runt byggnadens hörnparti.

Takfallen är flacka med omkring 30° takvinkel och taktäckningen är, liksom på 20-talet, rött lertegel.

Takfoten är oftast inklädd och ansluter i rät vinkel mot väggen. På de smalare husen förekommer utskjutande sparrändar.

Trots den påfallande enkelheten och strävan efter rationalitet i fasaderna kan man märka en omsorg om detaljernas utformning. Detta kommer bl a till uttryck i entréerna med omfattningar av skiffer eller kalksten och lätta skärmtak.

Omsorgen om miljön märks även i området mellan husen. Gårdarna är ofta planterade med gräsmattor, uppvuxna träd och blommande buskar, som syren och gullregn. Enkla järnräcken av enhetlig höjd avgränsar gårdarna gentemot gatan i lamellhuskvarteren.

20. Enhetlig funktionalistisk bebyggelse från 1934, kv Karlsborg vid Barnarpsgatan. Lägg märke till de stora hörnfönstren.

KULTURHISTORISKA OCH STADSBILDS- MÄSSIGA VÄRDEN PÅ TORPA

Torpa har vuxit fram under de sista hundra åren, och periodens stadsbyggnadsidéer och arkitekturströmningar har i olika skeden format stadsdelen. De olika utbyggnadsetapperna är dock sällan renodlade utan överlappar och smälter in i varandra. Främst präglas stadsdelen av perioden omkring 1910-1945, då huvuddelen av bebyggelsen uppfördes.

I dag har vi tillräckligt tidsperspektiv på 1900-talets första årtionden för att kunna urskilja bebyggelsens historiska särprägel och kvaliteter i arkitektur och stadsmiljö. 1920-tals bebyggelsen är i dag allmänt uppskattad, medan funktionalismens epok fortfarande är mer omstridd. Ur kulturhistorisk synvinkel är det emellertid viktigt att varje periods byggnadssätt och stil respekteras som ett uttryck för sin tid. Även 1930- och 40-talens funktionalistiska bostadsområden har en historiskt given form som inte kan upprepas.

Stadsbebyggelsen från 1900-talets första hälft står i dag på tur för sanering och ombyggnad; en förnyelse som ofta sker utan kunskap om bebyggelsens historiska sammanhang och stilmässiga särprägel.

Även på Torpa har okänslig fasadrenovering och tilläggsisolering här och var förvanskad bebyggelsen. Om denna utveckling tillåts fortsätta kommer stadsdelen att förlora den enhetlighet och den tidstypiska arkitektoniska utformning som utgör dess främsta kvaliteter. I ett Jönköping hårt sargat av rivningssanering är Torpa utan tvekan en av de mest autentiska bebyggelsemiljöerna.

Nedan avgränsas och beskrivs några särskilt väl bevarade partier av Torpa vars gatunät och byggnadssätt återspeglar stadsdelens utveckling. Därtill förtecknas ett antal enstaka byggnader av kulturhistoriskt intresse, belägna utanför de avgränsade miljöerna.

För att dessa områden och byggnader skall behålla sitt kulturhistoriska och stadsbildsmässiga värde, måste fortsättningsvis det enskilda huset hanteras med större varsamhet. I detta syfte har läns museet i ett avslutande kapitel formulerat riktlinjer för bevarande och varsam ombyggnad, att tillämpas inom de utvärderade kulturhistoriska miljöerna, som beskrivs nedan. Riktlinjerna bör i största möjliga utsträckning följas även vid ombyggnad av andra välbevarade och tidstypiska hus i stadsdelen som helhet.

MILJÖER AV KULTURHISTORISKT VÄRDE

1. Drottninggatan med Idas skola och Munksjös portbyggnad.

Drottninggatan är i dag den enda återstoden av 1877 års "esplanadsystem" i Jönköping. Med angränsande byggnader utgör den något av en hjärtpunkt i Torpas stadsbild. Gatan är planerad med en rad björkar i mittlinjen samt en glesare rad vid norra sidan. På ömse sidor är byggnadslinjen indragen med planerade förgårdar. Bebyggelsen härrör från 1920- och 30-talen, uppförd i tre våningar med ljusa putsade fasader.

Vid Drottninggatans östra ändpunkt utgör Munksjöfabrikens portbyggnad fond. Den är uppförd på 1880-talet och utgör ett välbevarat exempel på tidens industriarkitektur.

I väster begränsas gatan av den jugendpräglade Idas skola, invigd 1908. Planteringen vid skolan, Idas skolas park, anlades vid samma tid. Flera av tomterna kring parken bebyggdes under 1910-talet.

I väster avslutas området med Idas skolas nybyggnad från 1963, uppförd med pelarburen bottenvåning för att bibehålla kontakten med Friaredalens parkstråk.

21. Drottninggatan mot väster med Idas skola i fonden.

2. Centrala Torpa

Kvarteren på ömse sidor om Klostergatan, mellan Idas skola och Torpagatan, har tidstypisk och välbevarad stadsbebyggelse från perioden omkring 1915-1930. Området är enhetligt med god överensstämmelse mellan planintentioner och förverkligad bebyggelse.

Kvarteren har ett slutet byggnadssätt med bostadshus av sten i tre våningar kring ett ofta planterat gårdsutrymme.

Fasaderna är utförda i klassicerande stil med ljus puts. Bottenvåningarnas högt placerade fönster och grova spritputs ger massiv murverkan och en känsla av slutenhet, ytterligare förstärkt av att entréer i regel saknas mot gatan. Gårdarna nås via djupt skuggade portvalv.

Bebyggelsens utformning markerar en klar gräns mellan gatans offentliga rum och gårdens halvprivata sfär.

3. Området kring Brahegatan - Barnarpsgatan

Kvarteren mellan Barnarpsgatan i öster och Brahegatan i väster, Myntgatan i norr och Torpagatan i söder har funktionalistisk bostadsbebyggelse från 1930-talet och början av 40-talet. Brottet mellan traditionellt stadsbyggande och funktionalismens öppna stadsplanering är tydligt urskiljbart i stadsbilden, -gränsen går rätt genom kvarteren Lejonet, Läkaren och Läraren.

I området norr om Drottninggatan har en viss anpassning skett till äldre planmönster och bebyggelsen är förlagd till kvarterens ytterlinjer.

Kvarteren söder därom har däremot en mer konsekvent skivhusbebyggelse. Träd och planteringar mellan husen ger bitvis en lummig prägel åt dessa kvarter.

Fasaderna är genomgående putsade och målade i ljusa färger. Den enhetliga fasadutformningen är av stor betydelse för stadsbilden och knyter samman den funktionalistiska epoken med den äldre bebyggelsen i centrala Torpa.

I området ingår Munkplans plantering med tärpil och tuktade lindar.

4. Kvarteren Medaljen och Mjölaren samt kvarteret Masen

Stråk av välbevarad och tidstypisk funktionalistisk bostadsbebyggelse finns även i området söder om Torpagatan.

I kvarteren Medaljen och Mjölaren ger den kuperade terrängen och Klostergatans svängning en speciell prägel åt gaturummet. En rad av oxelträd är planterad utmed gatan.

I området ingår den lilla parken Lurakulle, bevuxen med björkar.

Utmed Norgårdsgatan finns en enhetlig byggnadslinje av funktionalistiska bostadshus från 1940-talet.

22. Klostergatan mot söder.

23. Brahegatan mot söder.

ENSTAKA BYGGNADER AV KULTURHISTORISKT VÄRDE

Klosters Fabriksområde 1, Klostergatan 33, Myntgatan 7

Tvåvåningsbyggnad med fasad i rött tegel med inslag av mönstermurning. Uppförd 1894 i en våning för Klosters fabrik, övervåningen tillbyggd 1899. Gårdsbyggnad av trä i två våningar med röd fasspontpanel, inrymmer Lindholms klichéfabrik.

Klosters Fabriksområde 5, Klostergatan 39

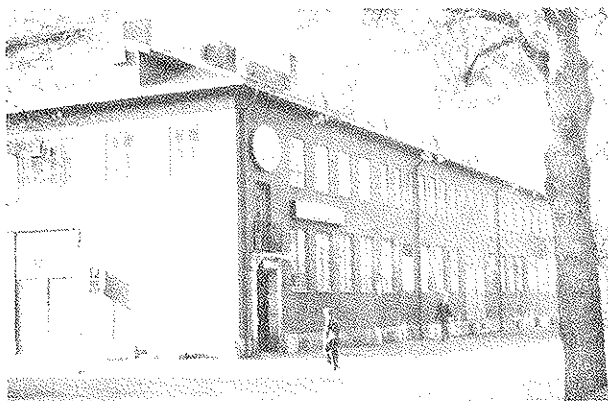
Gamla Västers stenhuggeri. Träbyggnad i en våning med liggande fasspontpanel, uppförd omkring 1900.

Klosters Fabriksområde 9, Myntgatan 9

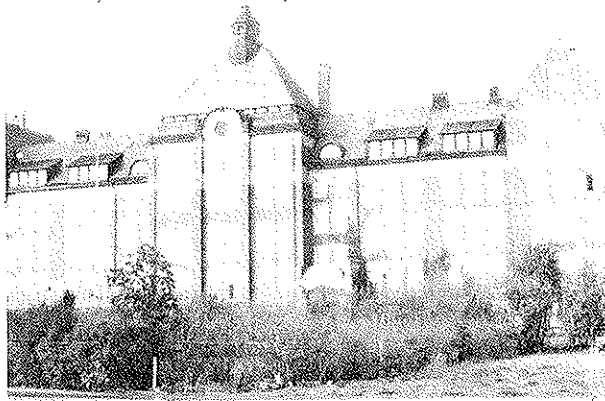
Jönköpings mejeri, uppfört 1930 efter ritningar av Oskar Öberg. Tvåvåningsbyggnad med fasader i rött tegel. 20-tals klassicism.

Mättstocken 1, Torpaskolan

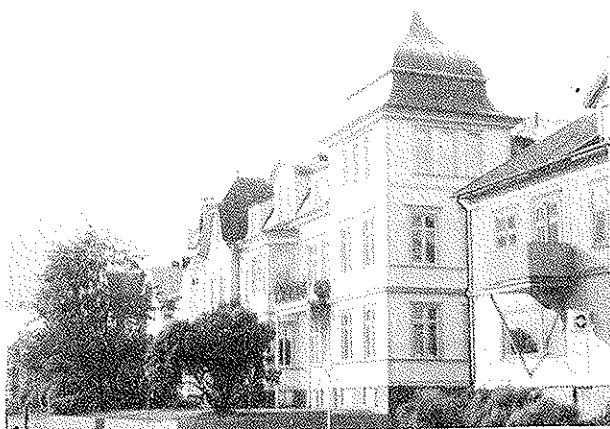
Folkskolebyggnad, uppförd i två etapper 1908 och 1920, efter ritningar av A Atterström. Tre-fyra våningar med fasader i rött tegel och dekorativa detaljer i natursten och puts. Tornliknande mittparti med lanternin. Skiffertak.

24. Jönköpings mejeri

25. Torpaskolan

26. Kvarteret Myran

Myran 6, Barnarpsgatan 108

Bostadshus, uppfört omkring 1905 i 2 ½ våning, av trä med liggande, ljust målad fasspontpanel. Mansardtak med falsad plåt. Hörntorn, frontespiser.

Myran 9, Barnarpsgatan 110

Bostadshus i två våningar med gul liggande och stående fasspontpanel. Välbevarad lövsägeridekor i veranda och frontespis. Hörntorn. Tak med grön plåt. Planterad förgård.

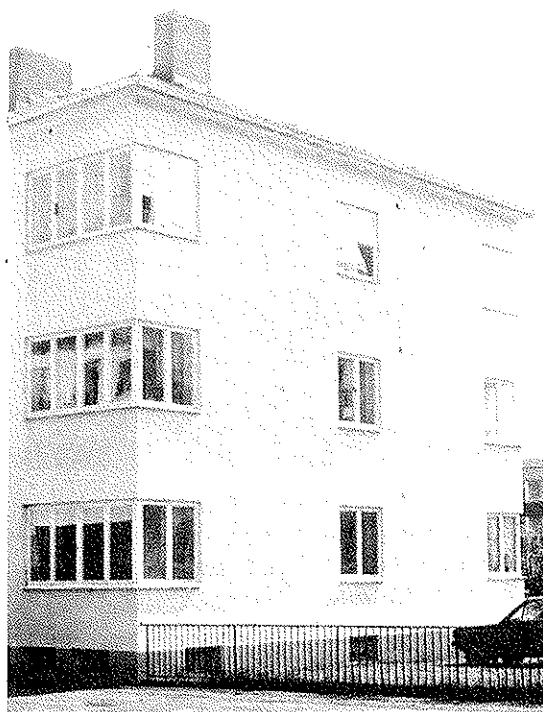
RIKTLINJER VID OMBYGGNAD

Följande riktlinjer gäller vid ombyggnader och andra ingrepp i de ovan avgränsade miljöerna på Torpa. De bör i största möjliga utsträckning tillämpas även på andra välbevarade byggnader i stadsdelen som helhet.

- Bibehåll ursprungligt fasadmaterial med dess tidstypiska ytstruktur och färgskala.

I den klassicerande bebyggelsen från sent 1910-tal och 20-tal bibehålls kontrasterande, spritputsade och slätputsade partier, liksom listverk, hörnkedjor, fönsteromfattningar och andra detaljer som artikulerar fasaden. Färgsättningen bör vara ljus. Starka, mättade fasadfärger har inte tradition i stadsdelen. Dock kan sockel och bottenvåning målas i en något mörkare nyans än fasaden i övrigt.

Funktionalistiska fasader skall ha en enhetligt ljus och mycket slät putsyta utan fönsteromfattningar, listverk eller andra ornament.

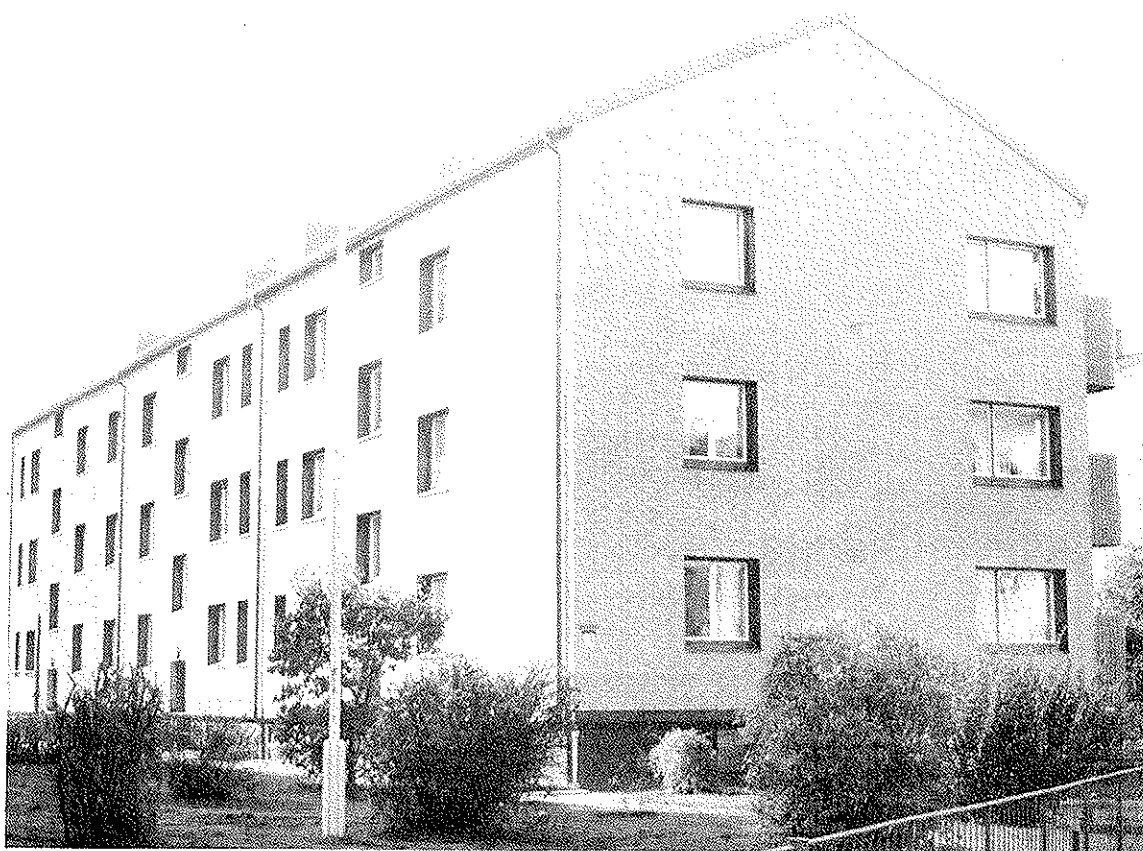
28. Slätputsad funktionalistisk fasad utan skuggande listverk eller andra dekorativa detaljer.

27. 20-tals fasad med spritputsad bottenvåning och slätputs i de övre våningarna, profilerat listverk och hörnkedjor.

- Undvik utvändig tilläggsisolering, som för det mesta förvanskar husets proportioner och arkitektoniska uttryck.

Att tilläggsisolera utvändigt är dyrt och många gånger tekniskt komplicerat. Prova först alla andra enklare energisparåtgärder. De nya fasadmaterialet är ofta modebetonade. Därtill vet man i dag mycket litet om hur beklädnadsmaterial som plåt och fasadtegel åldras. Jämför med eternitplattor, som var gårdagens "underhållsfria" fasadmaterial.

29. Kvarteret Lutan 19, ett exempel på utvändig tilläggsisolering, som förvanskat byggnadens ursprungliga proportioner och arkitektur. Fasadlivetets förhållande till sockel och takfot har förändrats; taksprånget har blivit mindre och fasaden "hänger utanför" sockeln. Fönstren, som i funktionalistisk bebyggelse ursprungligen ligger endast några cm innanför fasadlivet, har här hamnat i djupa nischer, vilka framstår som gluggar. Ursprungliga byggnadsdelar, som balkonger, har bytts ut. Därtill är byggnadens hela färgskala förändrad. I stället för funktionalismens ljusa och lätta byggnadsideal står vi inför ett mörkt och tungt hus, ett intryck som ytterligare förstärks av de mörka takpannorna. Modernt i dag . . . men om 20 år?

- Ägna omsorg även åt gårdsfasaderna.

Utbyggda trapphus, svalgångar och balkonger i avvikande material är främmande för såväl 20- som 30-tals epoken.

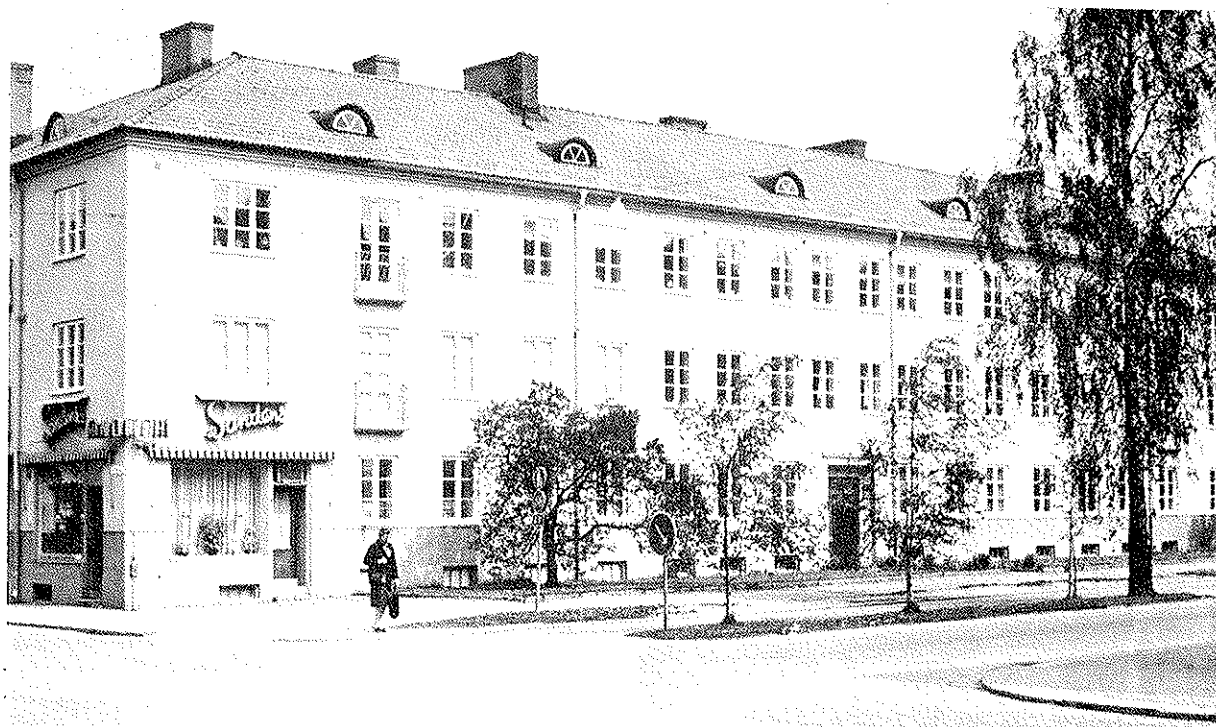
- Bibehåll ursprungliga muröppningar för såväl portar och entréer som fönster.

Helt eller delvis igensatta öppningar ger fasaden ett stumt och uttryckslöst utseende och förvanskar dess ursprungliga proportioner.

- Bibehåll ursprunglig takfotsnivå, taklutning och takbeläggning.

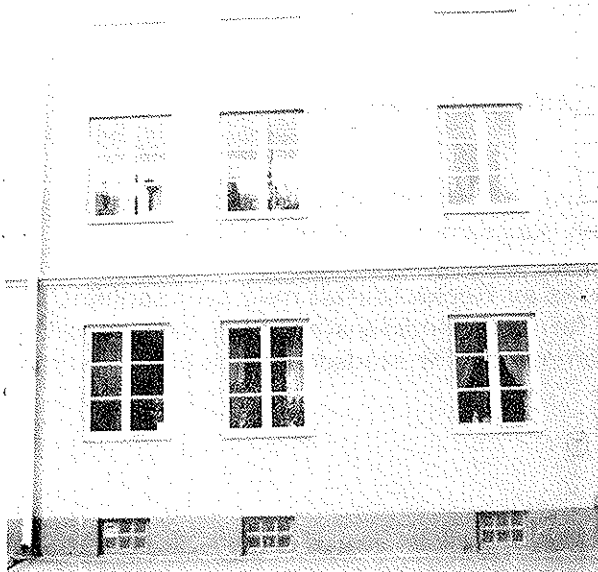
- Var återhållsam med tillskott av nya större takkupor och takfönster och undvik takpåbyggnader för fläktar och hisstrummor i utsatta lägen.

Både 1920- och 30-talen karaktäriseras av flacka takfall med sammanhängande ytor av rött lertegel och nätt utformade vindsfönster, ofta halvmåneformade. Mörka betongtakpannor är främmande för stadsdelen och bör undvikas.

30. Knapen 6, Drottninggatan 8. Uppfört 1930, i 20-tals klassicismens slutskede. Fasaden präglas av de tätt placerade fönstren och den stora sammanhängande takytan med små halvrunda vindsfönster.

- Bibehåll den fönsterutformning som är typisk för byggnadens stil. Man bör uppmärksamma såväl fönstrets exakta format, antal rutor och spröjsning som dimensioner och eventuell profilering på foder och bågar. Även mycket små förändringar av fönstrets proportioner påverkar fasadens utseende.
- Fönstersnickerier skall täckmålats. Undvik lasyrmålade bågar och givetvis metallbågar i äldre hus.
- Typiskt för funktionalismen är stora vertikala fönsterpartier som belyser trappan. Dessa får ej sättas igen.

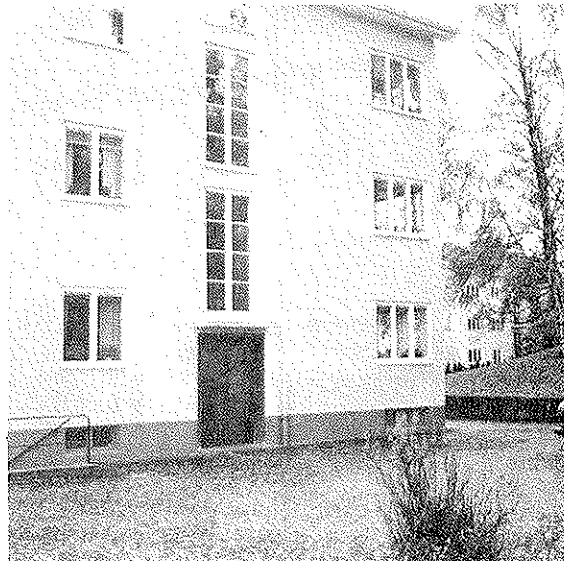
31. Jugendinfluerat fönster från 1910-talet med tvärpost och småspröjsade övre lufter. Knapen 3.

32. 20-tals fönster med två lufter, uppdelade i sex rutor och målat i en ljus färg. Läkaren 5.

33. Fönster av funktionalistisk typ, utan spröjsning, grunt placerade i fasadlivet, 1936. Kniven 3.

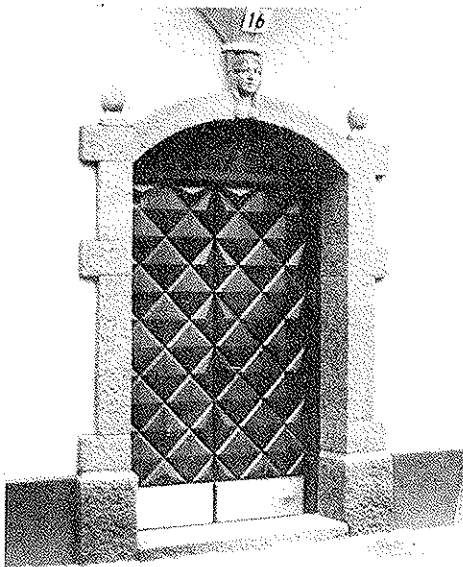

34. Funktionalistiskt trappfönster, 1937. S Mjölaren 7.

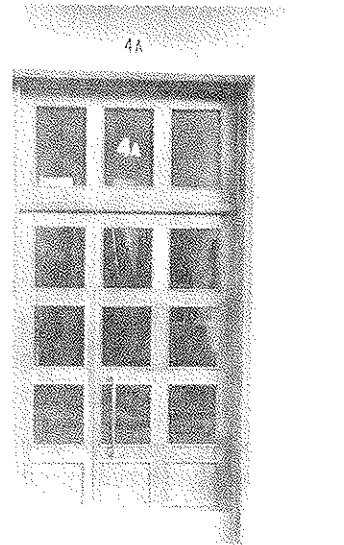
- Bibehåll ursprungliga portar och entrédörrar. Låt tillverka nya i samma utförande, om byte är nödvändigt.

Äldre snickerier är ofta av hög kvalitet och stilmässigt i överensstämmelse med huset som helhet.

- Bevara och underhåll portomfattningar i puts och entrénischer, klädda med skiffer, marmor eller andra stenmaterial. De utgör värdefulla detaljer och är svåra att ersätta.

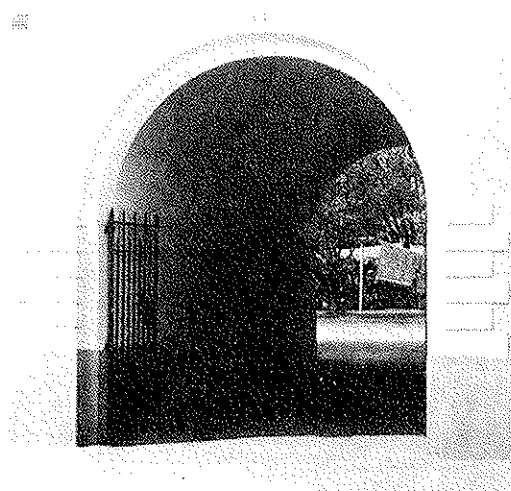
35. Port med omfattning av behuggen sten, 1921.
Björngatan 16.

36. Glasad entré med överljusfönster, 1937.
Drottninggatan 4.

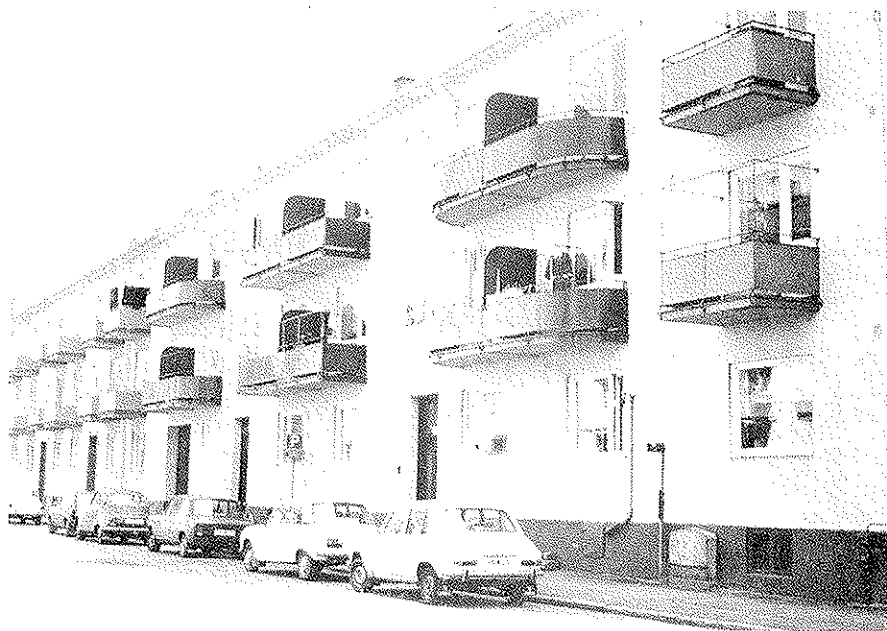

37. Glasad entré med omfattning av gråsvart skiffer, 1939.
Klostergatan 83.

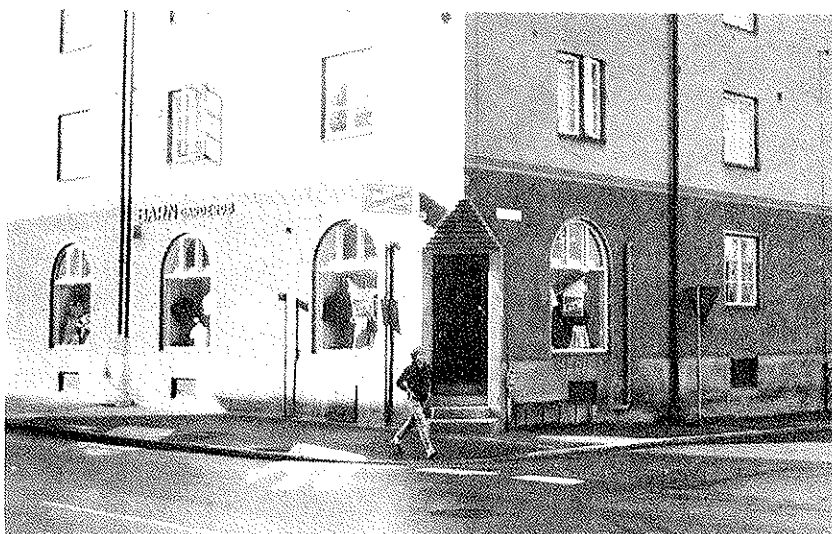
38. Portvalv med kvaderomfattning i puts samt smidesgrind, 1926.
Klostergatan 58.

- Balkonger utgör i vissa fall ett karaktäristiskt moment i fasaden, särskilt i den funktionalistiska bostadsbebyggelsen. De bör bibehållas, i största möjliga utsträckning med ursprungliga material.

39. Bostadsbebyggelse från slutet av 1930-talet med tidstypiska balkonger. Brahegatan 29 och 27.

- Bevara äldre butiksfasader med tidstypiska skyltfönster och entrépartier.

40. Ursprunglig butiksfasad i kvarteret Läderlappen 1. Klostergatan 56.

NÅGRA ARKITEKTURTERMER som förekommer i texten

Ankarlut, ankarjärn	Smitt eller gjutet fäste för murverkets ankarjärn, som förbinder väggen med dragband i bjälklaget, ofta synligt på fasaden och dekorativt utformat.
Burspråk	Utbyggt fönsterförsett fasadparti utan kontakt med marken.
Fris	Vågrätt, sammanhängande band med ornament eller bildframställning.
Frontespis	Ovanför taklisten uppskjutande, vanligen gavelprytt eller gavelliknande, parti av en byggnad.
Fronton	Triangel- eller segmentformat överstycke ovanför en byggnads taklist eller ovanför dörr- eller fönsteröppning.
Gesims	Markerat listverk som upptill avslutar en fasad eller väggyta eller avdelar en sådan mellan våningarna. Takgesims kan vara profilerad eller i enklare byggnader avtrappad.
Hörnkedja	Markering av byggnads hörn genom kvader.
Klassicism/klassicerande stil	Medveten anslutning till klassisk stil; i byggnadskonsten vanlig under 1800-talet.
Lamellhus	Långa, fritt liggande smala byggnadskroppar.
Lanternin	Liten taköverbyggnad med ljusinsläpp.
Mansardtak	Yttertak med brutet takfall.
Spritputs	Fasadputs som innehåller grovt grus eller småsten och därmed får en markant yttstruktur.
Tandsnitt	Listverk, regelbundet indelat med utskjutande klotsar eller tänder.
Valmat tak	Tak med fall mot alla yttermurarna, d v s även mot gavlarna. Om endast en del av gaveln har takfall talas om halvvalmat tak.

KÄLLOR OCH LITTERATUR

Äldre stadsplaner och kartor i stadsingenjörskontorets arkiv.

Byggnadsritningar i stadsarkitektkontorets arkiv.

Stadsfullmäktiges i Jönköping protokoll och handlingar.

Litteratur:

Acceptera, Asplund G m fl, Stockholm 1931.

Améen, L; Stadsplan och bebyggelseutveckling i Jönköping under de sista 100 åren. (Jönköpings stads historia III, 1971).

Broberg, S och Paues C; Färgsättning av putsfasader i Stockholm 1880-1930. Stockholm 1973.

Cornell E; Ny svensk byggnadskonst. Stockholm 1950.

Funktionalismens genombrott och kris. Svenskt bostadsbyggande 1930-80. Stockholm 1980.

Husen på Malmarna, historia - framtid. Stockholms stadsmuseum 1983.

Jönköpings historia IV, 1921.

Linn B; Storgårdskvarteret. Statens Institut för byggnadsforskning, 1974.

Praktiska och hygieniska bostäder. Betänkande och förslag. Stockholm 1921.

Paulsson T; Stadsplanering under 1800- och 1900-talen. Stockholm 1970.

Råberg P G; Funktionalistiskt genombrott. Stockholm 1972.

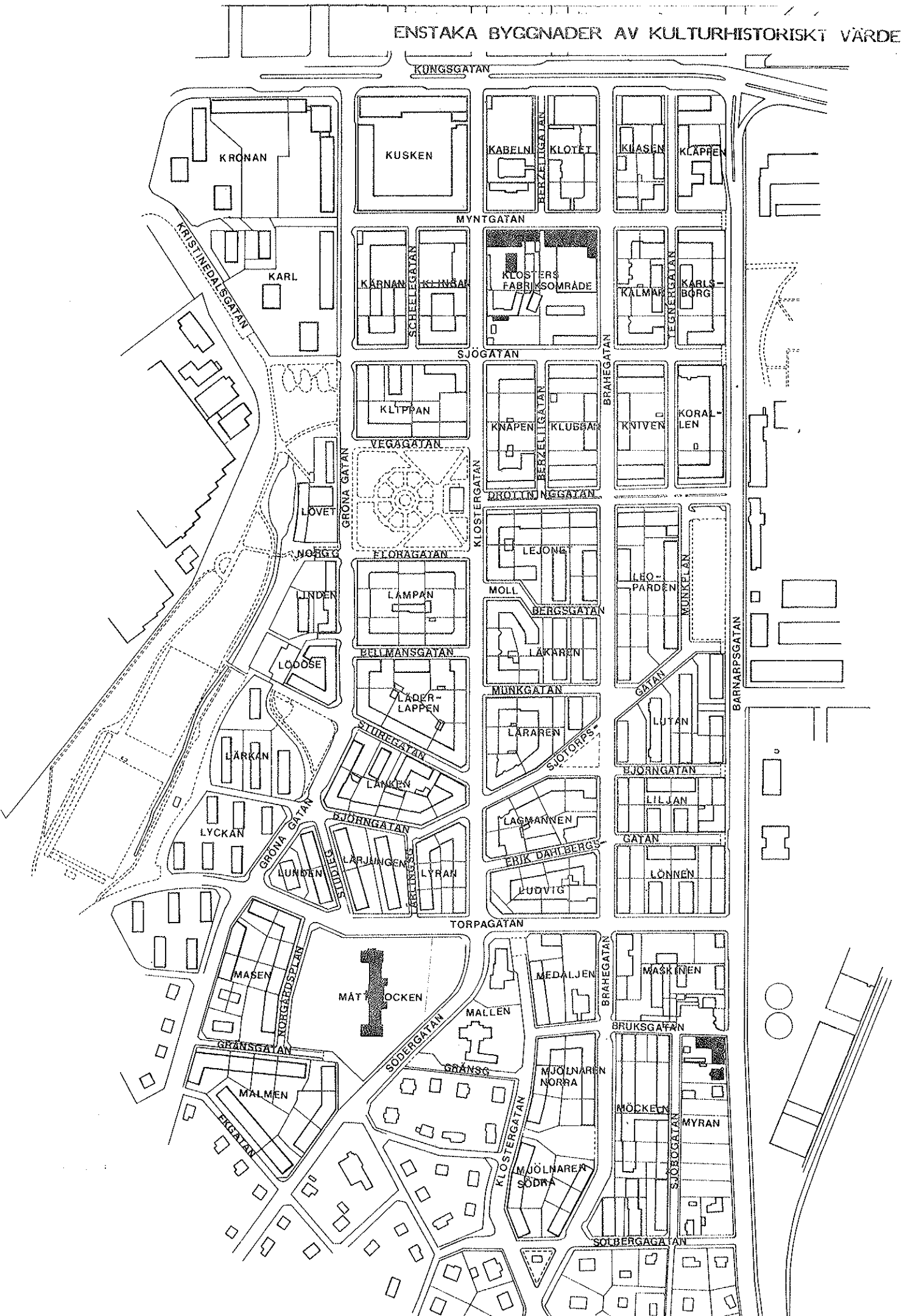
Smalhus. Energibesparande åtgärder och fasadisolering. Stockholms byggnadsnämnd 1979.

Spåra och bevara. Råd och riktlinjer för energisparande i kulturhistoriskt värdefull bebyggelse. Byggnadsforskningsrådet 1981.

Weiler G; Jönköping. En stadsgeografisk undersökning. Göteborg 1937.

Tidskriften Arkitektur 2/1982.

KONGSGATAN

FASADER

